

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΕΙΡΑ ΟΜΙΛΙΩΝ ΕΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

3

**ΘΗΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ
ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΟΜΙΛΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΗ
ΤΗΝ 16^{ΗΝ} ΜΑΪΟΥ 1965
ΕΝ ΤΩ ΕΜΠΟΡΙΚΩ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩ
ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΩ ΣΕΡΡΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩ. Ν. ΞΗΡΟΤΥΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1965

Κύριε Δήμαρχε,
κύριε Πρόεδρε,
κύριοι Γυμνασιάρχες,
κύριες και κύριοι,*

Ἡ ἐμπορικο - οἰκονομικὴ ζωὴ μιᾶς χώρας, μιᾶς κοινωνίας ἢ καὶ μιᾶς ομάδας εἶναι ἓνα φαινόμενο κοινωνικό. Τὸ ἐμπόριο, ὅπως καὶ κάθε οἰκονομικὴ ἐπιχείρηση, ἔχει ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ καλύπτῃ καὶ νὰ ικανοποιῇ ἀνάγκες τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἔχει σκοπὸ νὰ κἀνῃ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ προσιτὰ στὸν καταναλωτὴ. Σχεδὸν ἡ ὅλη κίνηση τὴν ὁποία παρατηροῦμε κάθε ἡμέρα μέσα σὲ κατοικημένους τόπους τῶν μικρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πιὸ μεγάλων πόλεων, στρέφεται γύρω ἀπὸ τὶς οἰκονομικο - ἐμπορικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὅλες αὐτὲς οἱ δραστηριότητες καὶ ἀρχετὲς ἄλλες ἀκόμη συνιστοῦν τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ μας, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σπουδαῖες βάσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου μας. Γι' αὐτὸ τὸ ἐμπόριο, καὶ γενικὰ κάθε εἶδος δραστηριότητας στὸ οἰκονομικὸ πεδίο, εἶναι μιὰ κοινωνικὴ λειτουργία, ἡ ὁποία μᾶς εἶναι ἔντονα αἰσθητὴ, ὅσο καὶ πλεγμένη μὲ τὴ ζωὴ μας, τὴ ζωὴ τῶν ομάδων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

* Ἡ Ἀνωτάτη Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ περασμένο ἀκαδημαϊκὸ ἔτος (1963 - 1964) πραγματοποιεῖ μὲ ἐπιτυχία διαφωτιστικὲς ὁμιλίες διὰ τῶν καθηγητῶν τῆς σὲ διάφορες πόλεις τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἐπάνω σὲ οἰκονομικο - κοινωνικά θέματα, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ συμβάλῃ, σὰν ἀνώτατο οἰκονομικὸ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα, στὴν περιφερειακὴ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας μας.

Ἡ Σχολὴ ἀποφάσισε καὶ φέτος νὰ συνεχίσῃ τῆς ὁμιλίες τῆς αὐτὲς σὲ πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης. Στὸ περσινὸ πρόγραμμα τῆς εἶχε συμπεριλάβει τὴν Ἀλεξανδρούπολη καὶ τὴν Καβάλα, ὅπου μίλησαν ἀνὰ διὰ καθηγητὲς τῆς ἀντιστοίχως. Στὸ φετινὸ προγραμματισμὸ τῆς συμπεριέλαβε τὴν Κομοτηνὴ, τὴ Δράμα, τὴν Ξάνθη καὶ τὶς Σέρρες. Τὴ δημοσιευμένη ὁμιλία τὴν ἔκανα στὶς Σέρρες στὶς 16 Μαΐου στὴν αἴθουσα τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ ἐπιμελητηρίου κατ' ἐντολὴν τῆς Σχολῆς. Στὶς ἄλλες πόλεις μίλησαν ἄλλοι καθηγητὲς τῆς Σχολῆς.

Ἡ Σχολὴ τὶς διαλέξεις τὶς ὁργανώνει καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν κατὰ τόπους ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιμελητηρίων, τὰ ὁποία ἀσμένως ἀποδέχονται καὶ βοηθοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ ἤθελα καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς τόσο τὸν πρόεδρο τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ ἐπιμελητηρίου Σερρῶν τὸν κ. Χρηστίδη, ὅσο καὶ τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου του γιὰ τὴν εὐγενικὴ φροντίδα τους, τοὺς κόπους ποὺ ἀνάλαβαν γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς διαλέξεως, καθὼς καὶ γιὰ τὴ φιλόξενη ὑποδοχὴ ποὺ μοῦ ἔκαναν.

Ἀρχικὰ τὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας συντάχθηκε ἔτσι ὅπως καὶ δημοσιεύεται, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν κρατήσῃ πέρα ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα ἡ διάλεξη, ἀφοῦ θὰ γινόταν στὸ τέλος τῆς ὁμιλίας καὶ συζήτηση, ἀναγκάσθηκα νὰ κἀνω μερικὲς περικοπές, ποὺ δὲ ζημίωσαν τὸ σύνολο.

Ἡ ἐμπορικο - οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ κίνησις διέπεται ἀπὸ ὀρισμένους συνήθειες, ὑποχρεώσεις, παραδόσεις, πεποιθήσεις, θεμελιακοὺς κανόνες, νόμους, βασικὰ συμφωνίες, δηλαδὴ διέπεται ἀπὸ ὀρισμένους θεσμούς, οἱ ὅποιοι ἔχουν καταστῆ κανόνες δικαίου σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὶς ἐμπορικο - οἰκονομικὰ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ στὴν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τους. Οἱ κάθε εἴδους θεσμοὶ ποὺ διέπουν τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴν κοινωνία, ὅπως καὶ οἱ οἰκονομικοὶ θεσμοί, εἶναι σχετικὰ σταθεροὶ καὶ ἀποτελοῦν κάπως μόνιμα πρότυπα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων. Ὡστόσο ἡ μονιμότητα ἐνὸς θεσμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πόσο αὐτὸς ὁ θεσμὸς ἱκανοποιεῖ τὶς ἀνάγκες τῶν κοινωνικῶν συμβιούντων ἀνθρώπων.¹

Δὲν πρόκειται, ὡστόσο, νὰ ἀναλύσω τοὺς οἰκονομικοὺς θεσμούς, νὰ κάνω τὴν ἀξιολόγησή τους, νὰ καθορίσω τὸ πότε ἕνας θεσμὸς παραμερίζεται ἢ νὰ παρουσιάσω τὶς μεταβολὲς τὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ ὑποστῇ, παρὰ θὰ ἐξετάσω μερικὰς βασικὰς ἀρχὰς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ὑφῆς, οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ πρυτανεύουν καὶ νὰ διέπουν τὴν κοινωνικὴ λειτουργία, τὴν ὁποία καλοῦμε ἐμπόριο ἢ οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις. Αὐτὰ, πέρα ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ βελτίωσι τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου ἢ τὴ διανομή τῶν ἀγαθῶν, μποροῦν νὰ ἀντικρυσθοῦν σὰν ὄργανισμὸς ποὺ ἐμπνέει καὶ προσανατολίζει τὴν παραγωγή, δηλαδὴ σὰν ἕνα βασικὸ στοιχεῖο τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς οἰκονομίας.²

Τὰ ἐμπορικο - οἰκονομικὰ ἐπαγγέλματα χαρακτηρίζονται πάντα σὰν κατ' ἐξοχὴν ὑλιστικά, σὲ ἀντίθεσι πρὸς ἄλλα ἐπαγγέλματα π.χ. τοῦ καλλιτέχνη, τοῦ συγγραφέα καὶ λοιπῶν, ποὺ χαρακτηρίζονται σὰν πνευματικά. Ὡστόσο αὐτὸς ὁ ὑλικὸς κόσμος στὸ πεδίο τῆς ἐμπορικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται ἐπάνω σὲ ἰδεαλιστικὰς ἀξίες, γιατί ἡ σύστασις, ἡ ἀνάπτυξι μιᾶς οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ πόσο στοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὴν κοινωνικὴ αὐτὴ λειτουργία κυριαρχοῦν ὀρισμένους ἠθικὰς ἀρχὰς.

Ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν τελείωσι τοῦ κοινωνικοῦ ρόλου τὸν ὁποῖο ἔχουν ἀναλάβει οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων οἱ ἠθικὰς κοινωνικὰς ἰδιότητες καὶ τὰς αἰτίας τοῦ χαρακτήρα τους. Κατὰ κάπως περιέργω ὅμως τρόπο στὸν τόπο μας αὐτὲς οἱ κοινωνικὲς, ἠθικὲς καὶ ψυχικὲς ἰδιότητες τοῦ χαρακτήρα τῶν ἐμπορευομένων δὲ λαβαίνονται καὶ τόσο, ὅσο πρέπει, ὑπόψη. Ὑποτιμοῦνται καὶ λαβαί-

νονται στὰ σοβαρά, κατὰ γενικά σχεδὸν παραδεγμένο τρόπο, μόνο οἱ νοητικὲς ἱκανότητες, κι αὐτὲς ὄχι στὴν καθαρὴ οὐσία καὶ στὴν πραγματικὴ σημασία τους. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεώς μας, νὰ ὑποτιμοῦμε τὶς ἰδιότητες τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρα καὶ νὰ ὑπερτιμοῦμε ἀλόγιστα τὴν ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐξουπνάδα μας, εἶναι νὰ μένουμε συνήθως, στὸ πεδίο τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς λειτουργίας, στὸ σημεῖο ἀπλῶς τοῦ μεταπράτη.

Ὡστόσο ἀρκετὲς φορές, ὅταν ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴ χώρα μας, ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα στὴν ὁποία κυριαρχεῖ ἡ ὑπερτίμηση μόνο καὶ μόνο ὀρισμένων ἀντικοινωνικῶν καὶ ἀντιοικονομικῶν τάσεων μας, ὅταν ἀποκόβουμε τὸ σύνδεσμο μὲ τὸ περιβάλλον, μέσα στὸ ὁποῖο ζούσαμε, παρὰ τὶς ἀντιξοότητες ποὺ ἔχομε νὰ ἀντιμετωπίσουμε στοὺς ξένους τόπους, συνήθως ξεπερνοῦμε τὴ στάθμη τοῦ μεταπρατισμοῦ κι ἀνεβαίνομε σὲ ὑψηλότερα σημεῖα. Κι αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως, ὅπως ἔχει παρατηρηθῆ, στὸ ὅτι προσέχομε καὶ λαβαίνομε πιά ὑπόψη μας καὶ τὶς ἠθικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινωνικοῦ ρόλου ποὺ ἔχομε ἀναλάβει στὴ ζωὴ μας.

Τὰ αἴτια τῆς πλανεμένης ἀποδοχῆς μας, πῶς οἱ νοητικὲς καὶ μόνο ἰδιότητες — καὶ μάλιστα μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιλαμβάνομαστε ἐμεῖς αὐτὲς στὴν ἀσκηση τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπαγγέλματός μας — φέρουν τὴν ἐπιτυχία στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων, βρίσκονται κυρίως στὸ γεγονός, ὅτι τὸ χάρισμα τῆς συνδυαστικῆς ἱκανότητος ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ σὲ γρήγορη καὶ ἐντυπωσιακὴ ἐπιτυχία, δηλ. ἐπιτρέπει νὰ ἐπιτύχῃ σύντομα τὸ ἐπιδιωκόμενο κέρδος. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο προκαλεῖ πράγματι μεγάλη ἐντύπωση σὲ ὅσους στέκονται ἔξω καὶ μακριὰ ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ δὲ βλέπουν ἢ δὲν μποροῦν νὰ σκεφθοῦν πόσες ἀποτυχίες μπορεῖ κανένας νὰ ὑποστῆ, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ γρήγορη ἐπιτυχία. Δὲ σκέπτονται, πῶς μιὰ διαρκὲς ἐπιτυχία στὸν κοινωνικὸ ρόλο τοῦ ἐμπορευόμενου ἐξαρτᾶται πολὺ, πάρα πολὺ, ἀπὸ τὸ ἂν ἡ συνδυαστικὴ αὐτὴ ἱκανότητα συνοδεύεται κυρίως ἀπὸ μερικὲς ἠθικὲς ἀρχές, αὐτὲς, πού, πέρα ἀπὸ τοὺς συνδυασμούς, πρέπει νὰ πρυτανεύουν στίς συνλλαγές.

Μιὰ σπουδαία προβαθμίδα τοῦ σημερινοῦ τόσο πολὺ ἀναπτυγμένου Δυτικο-εὐρωπαϊκοῦ καὶ Βορειο-ἀμερικανικοῦ οἰκονομικοῦ πνεύματος, ὅπως καὶ τοῦ μοντέρνου ὀρθολογισμοῦ στὰ σημερινὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, ὑπῆρξε ἡ ἠθικὴ τῶν Καλβινιστῶν. Αὐτοὶ ἱεροποίησαν τὴν ἐργασία καὶ ἔδωκαν ἠθικὸ περιεχό-

μενο στὸν κοινωνικὸ ρόλο ποὺ εἶχε ἀναλάβει κάθε ἄνθρωπος. Ἔτσι οἱ Καλβινιστὲς ἔμποροι, μὲ τὴν αὐστηρὴ ἄσκησή τους στὴν τιμιότητα τῶν συναλλαγῶν, στὴν ἐξαντλητικὰ εὐσυνείδητη ἐργασία τους, στὴν αὐτοπειθαρχία τους καὶ μὲ τὴ μεγάλη ἐνεργητικότητά τους ἢ ὅποια ἦταν διαποτισμένη ἀπὸ βασικὲς ἠθικο - θρησκευτικὲς ἀρχές, σπουδαίας κοινωνικῆς σημασίας, ἀνέβασαν τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς τους σὲ ὑψηλὸ σημεῖο, δημιούργησαν ἕνα νέο οἰκονομικὸ παραγωγικὸ πνεῦμα, ἔβαλαν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκονομικο - ὀρθολογικοῦ πνεύματος τοῦ σημερινοῦ τεχνικο - οἰκονομικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντίκρυσαν τὸ ἐπάγγελμα, κάθε ἐπάγγελμα, ὅπως καὶ τοῦ ἐμπόρου καὶ τοῦ βιομηχάνου, μὲ ἱερὴ ἀφοσίωση, τοῦ ἔδωκαν θρησκευτικο - ἠθικὸ χαρακτήρα καὶ περιεχόμενο. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα ἐπηρέασαν θετικὰ καὶ οὐσιωδέστατα τὴ διαμόρφωση τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνίας τους, μὲ σπουδαῖες κοινωνικο - οἰκονομικὲς ἐπιπτώσεις ὡς τὴν ἐποχὴ μας.³

I. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ

Ἡ ἔννοια ἐπαγγελματικὴ μόρφωση γιὰ τοὺς πολλοὺς περιορίζεται μόνο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν τεχνικὴ ἢ στὴν ἐπιστημονικὴ ἄσκηση στὸν κοινωνικὸ ρόλο, τὸν ὁποῖο θὰ ἀναλάβουμε γιὰ ὅλη τὴ ζωὴ μας. Ὡστόσο ἐκεῖνο ποὺ βαραινεὶ περισσότερο ἀπὸ τὶς γνώσεις καὶ τὴν τεχνικὴ ἄσκηση στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς μας, δηλ. ὁ χαρακτήρας, δὲν ὑπολογίζεται.

Κι ὅταν μιλοῦμε γιὰ τὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐνοοῦμε τὴν ἰδιάζουσα μόνο κατάσταση τοῦ καθενὸς σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸν τρόπο ποὺ σκέπτεται, συναισθάνεται, βούλεται, πράττει, συμπεριφέρεται, συνεργάζεται, συμπονεῖ κ.λ.π., ἀλλὰ ἐνοοῦμε καὶ τὴ στενώτερη σημασία τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρα. Οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι ἀποτυχαίνουν στὸν κοινωνικὸ ρόλο τους, στὸ ἐπάγγελμά τους, ὄχι γιὰτὶ διδάχθηκαν ἢ ἔμαθαν λίγα, παρὰ γιὰτὶ τοὺς ἔλειπε ἢ στοιχειώδης σοφία στὴ μεταχείριση τῶν ἀνθρώπων, γιὰτὶ τοὺς ἔλειπε ἢ αὐτοκυριαρχία καὶ ἢ αὐτοπειθαρχία, δὲ διακρίνονταν στὴν τάξη, δὲν εἶχαν συνείδηση τοῦ τί εἶναι ἀκρίβεια, συνέπεια στὸ λόγο τους καὶ στὰ συμφωνημένα, γραπτὰ ἢ ἄγραφα. Δὲν ἔμαθαν νὰ ὑπακούουν οὔτε καὶ νὰ διατάσσουν. Ἀπότυχαν, γιὰτὶ δὲν τοὺς ἔγινε κακωνοτὸ ποτὲ ἢ τόσο ξεκάθαρο, πῶς στὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς ἢ τιμιότητα εἶναι ἢ πιὸ καλὴ πολιτικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ τηρήσῃ κανένας.

Εἶναι ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο καὶ σοβαρὸ νὰ κἀνη κανένας στοὺς νέους, ἀνάμεσα στὶς γνώσεις μὲ τὶς ὁποῖες τοὺς ὀπλίζει, γνωστὲς

αὐτὲς τὶς ἐπαγγελματικὲς ἀλήθειες ποὺ ἀναφέραμε, γιὰ νὰ προσπαθοῦν κι αὐτοί, κυρίως μὲ τὴν αὐτοαγωγή τους, νὰ θέτουν σὰ σκοπὸ στὸν ἐπαγγελματικὸ δρόμο τους τὴν καλλιέργεια αὐτῶν τῶν ἀρετῶν. Εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀναγκαῖο νὰ παρουσιάσουμε τόσο τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους, ὅσο καὶ τὶς εὐθύνες τοῦ κοινωνικοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖο θὰ ἀναλάβουν μέσα στὴ ζωὴ.

Δὲ φτάνει νὰ λέη κανένας: θέλω νὰ γίνω π.χ. μηχανικός, ἢ: θέλω νὰ γίνω ἔμπορος ἢ γιατρὸς ἢ ἐπιχειρηματίας, παρὰ ἢ οὐσία αὐτοῦ τοῦ θέλω εἶναι τὸ τί εἶδους μηχανικός ἢ ἔμπορος θέλει νὰ γίνη. Δηλαδή ζητεῖ τὸ ἐπάγγελμά του ἀπλῶς γιὰ τὸ ψωμί του, γιὰ νὰ ἔχη εἰσόδημα νὰ διαθρέψῃ τὴν οἰκογένειά του ἢ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν ἀνία του ἢ σκέπτεται τὸν κοινωνικὸ ρόλο ποὺ θὰ ἀναλάβῃ νὰ τὸν πιάσῃ μὲ ὅλο του τὸ εἶναι; Δηλαδή, ἂν θέλῃ νὰ γίνῃ γιατρὸς ἢ ἔμπορος ἢ ἐπιχειρηματίας, εἶναι ἀποφασισμένος, ὄχι μόνον νὰ κάνη ἀπλῶς τὸ καθῆκον του, παρὰ νὰ σπουδάσῃ κυρίως πῶς παρουσιάζεται αὐτὸ τὸ καθῆκον; Ποιὰ εἶναι ἡ μορφή του, ἂν τὸ θεωρῇ ἀπὸ τὴν πιδὺ ὑπεύθυνη πλευρά του, ἂν ἔχη καὶ ὡς ποιὸ σημεῖο ἔχει ἀναπτυγμένη τὴν κοινωνικὴ εὐθύνη του γιὰ τὴν κοινωνικὴ λειτουργία ποὺ ἀναλαμβάνει. Χωρὶς τὴν ἀναπτυγμένη κοινωνικὴ ὑπευθυνότητα δὲ φτάνουν οἱ ὁποιοσδήποτε ἄλλες, αὐτὲς καθαυτὲς, ἀπαραίτητες ὡστόσο γνώσεις καὶ σπουδὲς π.χ. τῆς ἐμπορευματολογίας, τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ἢ τῆς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως ἐπιχειρήσεων. Πέρα ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀπαραίτητες γνώσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ βαθιὰ συνείδηση κάτι ἄλλο ἀκόμη: ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ ἡ στάση τους ἀπέναντι στὸ χρῆμα.⁴

II. ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Τὸ χρῆμα εἶναι σύμβολο καὶ ὡς τέτοιο συμβολίζει τόσο τὴ δύναμη, ὅσο καὶ τὴ σημασία τῆς ὕλης στὴ ζωὴ. Ἡ θέση ποὺ παίρνομε ἀπέναντι στὸ χρῆμα φέρνει κατὰ ἀσύνειδο τρόπο στὸ φῶς καὶ τὴ σχέση μας πρὸς τὴν ὕλη. Ἡ δύναμή του ἐπάνω στὴ γῆ, καὶ κυρίως στὸ πεδίο τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι πολὺ μεγάλη, τεράστια, γιὰτὶ ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πολλὰς φροντίδες, τοῦ ἐκπληρώνει ἀρκετὲς ἐπιθυμίες καὶ τοῦ χαρίζει ἀσφάλεια καὶ σιγουριά. Γι' αὐτὸ τὸ χρῆμα κι ἀποκτᾶ μεγάλη δύναμη καὶ κυριαρχία ἐπάνω στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς δυνάμεως δὲ δείχεται μόνον στὸν ἔντονα προσανατολισμένο πρὸς τὴν ὕλη ἄνθρωπο, σ' αὐτὸν ποὺ πέφτει στὴ σκλαβιά τοῦ Μαμωνᾶ,

παρά και σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ὑψηλά ἐνδιαφέροντα και ἀνώτερες τάσεις ψυχῆς, οἱ ὁποῖες, ὡστόσο, τείνουν και ἐπιδιώκουν τὴν πραγματοποίησή τους μέσα στὸν κόσμο τῆς ὕλης με μέσον τὴν ὕλική δύναμη, αὐτὴ πού εἶναι ἀναπόφευκτη γιὰ τὴν πραγματοποίηση και τῶν πιὸ ὑψηλῶν και ἰδανικῶν ἀκόμη σχεδίων. Κι αὐτὴ ἡ ἴδια, ἡ θεία και οὐράνια ἀρετὴ, ἡ εὐσπλαχνία, δὲν μπορεῖ χωρὶς χρήματα νὰ οἰκοδομήσῃ τὰ ἱερά της, τὰ θεραπευτήριά της. Τόση εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἀλλὰ και ἡ δύναμη και σύγχρονα και ἡ ὑπηρεσία πού προσφέρει τὸ χρῆμα. Ὑστερα ἀπὸ τὸ φτωχοῦλό τοῦ Θεοῦ, τὸν ἅγιο Φραγκίσκο τῆς Ἀσίζης, πού διακήρυττε τὴ φτώχεια, ἦρθε ὁ πατὴρ Ἡλίας, ὁ ὁποῖος μάζευε χρήματα, γιὰ νὰ κτίσῃ ἓνα μεγάλο μοναστήρι γιὰ τιμὴ ἐκεῖνου πού δίδασκε τὴ φτώχεια.

Ὡστόσο τὸ χρῆμα κλείνει μέσα του μιὰ δαιμονική δύναμη, μιὰ γοητεία τέτοια, πού μπορεῖ νὰ μᾶς παραπλανήσῃ ἔτσι, ὥστε νὰ λησμονήσουμε και τοὺς πιὸ ὑψηλοὺς σκοποὺς, γιὰ χάρη τῶν ὁποίων τὸ πλησιάσαμε. Κλείνει μιὰ μεγάλη μεθυστική δύναμη τέτοιας ἐκτάσεως, πού, ὅταν πιάσῃ αὐτὴ τὸν ἄνθρωπο, τὸν κάνει νὰ χάσῃ ἀπὸ τὰ μάτια του τοὺς καλοὺς και ἅγιους ἀκόμη σκοποὺς, πού εἶχε θέσει νὰ τοὺς πραγματοποιήσῃ με μέσον τὸ χρῆμα.

Και οἱ θεοὶ ἀκόμη, ὅπως μᾶς μιλοῦν οἱ μῦθοι, συγκινοῦνται και πιάνονται στὰ δίχτυα αὐτῆς τῆς δυνάμεως. Ὄταν θέλησαν νὰ χτίσουν τὰ ἱερά και τοὺς ναοὺς τους, δοκίμασαν τὴν κατάρρα τοῦ χρυσοῦ, αἰσθάνθηκαν πὼς τὸ κράτος τῶν ταπεινῶν δυνάμεων κέρδιζε ἔδαφος ἐπάνω τους και πάνω στὴ θεϊκὴ περιοχὴ τους.

Δαιμονικὴ εἶναι ἡ ἔλξη και ἡ μαγεία αὐτῆς τῆς φοβερῆς δυνάμεως, πού γιὰ νὰ τῆς ἀντισταθῇ κανεῖς, χρειάζεται ἔντονη κι ἀδιάκοπη αὐτοκριτικὴ και αὐτογνωσία, γιὰτὶ ἀλλιῶς, ὅταν πλησιάζουμε τὸ χρῆμα με σκοπὸ ἀκόμη νὰ πραγματοποιήσουμε και τὰ πιὸ ἰδανικά ἐνδιαφέροντά μας ἢ ἀπὸ ἔντονη ὠθησὴ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματός μας ἢ ἀπὸ τὴν τάση γιὰ δημιουργία, αὐτὸ σιγὰ σιγὰ και τέλεια ἀπαρατήρητα, κερδίζει δύναμη και ἐξουσία ἐπάνω στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διατήρησις τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἀπέναντι στοῦ χρῆμα εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀναγκαῖα σ' ἐκεῖνους ἀκριβῶς πού ἐπαγγελματικὰ ἔχουν νὰ κάνουν περισσότερο μ' αὐτό, γιὰτὶ ἡ οἰκονομικὴ και ἠθικὴ καθαρότητα εἶναι βαθιὰ δεμένες και δὲν μποροῦν σὲ διάρκειαι ἢ μιὰ νὰ κἀνῃ χωρὶς τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸ και δὲν εἶναι καθόλου σύμπτωσις, πὼς παιδιὰ γονέων πού κατέχονται ἀπὸ τὴν πλεονεξία και τὴ φιλαργυρία, παρά τὴν οἰκονομικὴ πειθαρχία τῶν γονέων τους, συνήθως πέφτουν ἔξω και καταστρέφονται στὴ ζωὴ οἰκονο-

μικὰ καὶ ἠθικά, γιατί ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ ζωὴ τους διαποτίσθηκε πέρα γιὰ πέρα ὤμά, ὑλιστικά, ἔτσι, ὥστε νὰ καταστραφοῦν οἱ ἀπαράιτητες ἠθικὲς βάσεις τῆς οἰκονομικῆς πειθαρχίας.

Νὰ ἀποχτήση κανένας πραγματικὴ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία ἀπέναντι τοῦ χρήματος εἶναι δύσκολο βέβαια. Γιὰ τοὺς ἐπιπόλαιους αὐτὸ εἶναι εὐκόλο, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ δῆθεν ἐλευθερία τους δὲν ἔχει κανένα σωστὸ νόημα, διατι δὲν προέρχεται ἀπὸ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρα, παρὰ ἀντίθετα, ἀπὸ ἀδυναμία. Ὁ σοβαρὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, αὐτὸς ποὺ ἀναμετριέται ὑπεύθυνα μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, εἶναι ἀνάγκη ὅλο καὶ νὰ ἐμβαθύνη μέσα στὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ κρατῆ τὸν ἑαυτό του πάντα καθαρὸ ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τοῦ Μαμωνᾶ, ἀνελεύθερη ἐξάρτηση, ποὺ πάντα δὲν μπορεῖ, παρὰ νὰ λερῶνῃ.

Τὸ χρῆμα εἶναι σύγχρονα συγκεντρωτικὸ σύμβολο τόσο τῆς ὑλικῆς δυνάμεως, ὅσο καὶ τῆς ὑλικῆς ἀπολαύσεως, γι' αὐτὸ καὶ συγκεντρώνει ὅλες τὶς ὑλικὲς μανιὲς τῶν ἀνθρώπων. Δυστυχῶς κανένα πράγμα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν μπορεῖ νὰ φέρῃ στὸ φῶς τόσο πολὺ τὶς πιὸ ἀκάθαρτες πτυχές μας, ὅσο τὸ χρῆμα. Αὐτὸ προκαλεῖ, μὲ τὸ δέλεαρ ποὺ κατέχει, καὶ ἀνασύρει στὴν ἐπιφάνεια τὶς πιὸ κρυφές ὑλικὲς ἐπιθυμίες μας, αὐτὲς ποὺ διώχνουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας μὲ τὴ χειροπιαστὴ πραγματικότητά τους, κάθε πίστη στὶς ἄπιαστες ὑπερπροσωπικὲς ἀξίες, ὅπως π.χ. τὴν ἀγάπη, τὴ φιλία, τὴν τιμὴ, τὴν ἀξιοπρέπεια, τὴν ἀλήθεια, τὴ δικαιοσύνη. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι δύσκολο νὰ ἀπαλλαγῇ κανένας ἀπὸ τὴ μαγεία τῆς ὕλης καὶ ν' ἀποχτήση τὴν πλήρη ἐλευθερία του. Λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ μποροῦν νὰ σταθοῦν ἀπέναντι σὲ ὑποθέσεις τοῦ χρήματος μὲ ἀξιοπρέπεια, ὅταν φτάσουν στὸ σημεῖο τῆς δοκιμασίας. Ἄς σκεφθοῦμε μόνον τί μᾶς παρουσιάζουν κληρονομικὰ ζητήματα μεταξὺ καὶ τῶν πιὸ στενῶν συγγενῶν, πόση ἀπογοήτευση δοκιμάζομε ἀπὸ πρόσωπα ποὺ ξαφνικὰ ἔδειξαν αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ κυριάρχησε στὴν ψυχὴ τους.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῆ κανένας, πῶς τὸ χρῆμα εἶναι τὸ μέτρο, μὲ τὸ ὁποῖο μετριέται ὁ ἄνθρωπος.

Τί δὲν ἀκούει κανένας κάθε ἡμέρα, γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ χρῆμα! Κι ὅλα δείχνουν τὴν τάση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτό, τὴν κλίση του, τὶς ἔντονες ἐπιθυμίες του. Ἐνας ξένος ἀπὸ τὸν πλανήτη μας ἄνθρωπος θὰ παραξενευόταν πολὺ μὲ τὴν παθολογικὴ ἔγνοια μας γύρω ἀπὸ τὸ χρῆμα. Θὰ διαπίστωνε μὲ εὐκολία, πῶς γιὰ κανένα ἄλλο πράγμα δὲ δείχνομε τέτοια καὶ τόσο ἀπόλυτη ἔ-

γνοια, ὅση γιὰ τὸ χρῆμα. Θὰ βεβαιωνόταν, πὼς ὁ πιὸ μέγας ζῆλος μας δὲν κατευθύνεται πουθενὰ ἄλλοῦ, παρὰ πρὸς τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητά μας. "Ἄλλωστε σχεδὸν κανένας δὲ μένει εὐχαριστημένος μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάστασή του. "Ὅλοι ζητοῦν ἀέναο τὴν αὐξηση τῶν ἀποδοχῶν τους, ἀπαιτοῦν παροχές, ποὺ κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος θὰ εἶναι εἰς βάρος τῶν ἄλλων ἢ εἰς βάρος τῶν καταναλωτῶν. Δυστυχῶς σ'αὐτὸν τὸν καθημερινὸ ἀγώνα γύρω ἀπὸ τὸ χρῆμα καὶ τὴν ἀξία του ἡ ἠθικὴ παίζει ἓναν ἀσήμαντο ρόλο ἢ καὶ δὲ λαβαίνεται καὶ καθόλου ὑπόψη. Σκοπὸς ὅλων εἶναι τὸ ἀτομικὸ συμφέρον, συνήθως στὴν πιὸ ξεδιάντροπη μορφή του. Μόνον ἔλαχιστοι μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάστασή τους, κι αὐτοὶ εἶναι συνήθως οἱ φτωχοὶ ἢ οἱ πάρα πολὺ πλούσιοι· οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, φαίνεται νὰ κατέχονται ἀπὸ μιὰ ἀδιάλειπτη προσπάθεια καὶ τάση πρὸς τὸ χρῆμα, ὥστε καὶ νὰ παρουσιάζουν μιὰ μορφή δαιμονισμένου. Κάθε αὐξηση τῶν εἰσοδημάτων ἀντικρῶζεται πάλι μὲ νέα προσπάθεια γιὰ νέα αὐξηση καὶ κάθε βῆμα οἰκονομίας φαίνεται σὰ μιὰ ἄγια ἐνέργεια καὶ κάθε αὐξηση καὶ μεγάλωμα τῶν ὑλικῶν μέσων ποὺ κατέχομε ἰσχύει καὶ κρίνεται σὰ σπουδαῖο σημεῖο ἐπιτυχίας μας.

Ἡ ἐπιτυχία μας μετρίεται πάντα μὲ τὸ ποσὸ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ποὺ ἀποκτήσαμε. Ἡ διαρκὴς ἀπασχόλησή μας μὲ τὴν ἐπιτυχία εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ τοῦ πολιτισμοῦ μας. Διαρκῶς γίνονται συγκρίσεις καὶ παρομοιώσεις μὲ ὅ,τι ἔχομε ἐμεῖς καὶ μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἐπέτυχαν οἱ ἄλλοι, στὸ ὑλικὸ βέβαια πεδίο. "Ὅπου κι ἂν στραφοῦμε, μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, θὰ συναντήσουμε, δυστυχῶς, σὰ μέτρο τῆς ἀνθρώπινης ἀξίας, τὸ χρῆμα. Ἡ χρηματικὴ ἐπιτυχία βρίσκεται σὲ πλεονεκτικότερη θέση ἀπὸ τὴν ἠθικὴ στάση. "Ὅλα μετριοῦνται μὲ μέτρο τὸ χρῆμα. Καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ ἄρχισαν νὰ μετριοῦνται κι αὐτὰ μὲ τὸ ἴδιο μέτρο. "Ἄλλωστε τὴν κατάστασιν αὐτὴ τὴ διαπιστώνει κανένας κάθε ἡμέρα, κάθε στιγμή στίς ὀμιλίες μας, στὴν ἔκφρασή μας. Καὶ τί δὲ μᾶς προδίνει αὐτὴ! *Τὸ χρῆμα, λέμε, εἶναι ὁ καλύτερος φίλος, αὐτὸ μόνον ξέρει νὰ μιλά, αὐτὸ κατορθώνει τὰ πάντα, τὸ χρῆμα εἶναι παντοδύναμο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι χρυσάφι, λέμε, εἶναι τόσο καλὸς σὰν τὸ χρυσό, εἶναι χρυσὸς ἄνθρωπος.* Αὐτὰ κι ἄλλα ἀναρίθμητα μεταχειριζόμεσθε στὴν καθημερινὴ συναναστροφή μας, στίς καθημερινὲς σχέσεις μας, ὀμιλίες καὶ κρίσεις μας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ τοὺς μετροῦμε μὲ τὸ μέτρο τῆς ὕλης, τοῦ χρυσοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ χρῆμα εἶναι θέμα πάντα ἐπίκαιρο, ἀλλὰ

στις ημέρες μας φαίνεται να παίρνη μιὰ ιδιαίτερη ἐπικαιρότητα. Ὡστόσο δὲν εἶναι τὸ θέμα ἀπλῶς ἐπίκαιρο, ἀλλὰ καὶ αἰώνιο, θέμα παμπάλαιο. Οὔτε ἡ πιὸ καλὴ θρησκεία τοῦ κόσμου, ὁ Χριστιανισμός, μὲ τὰ τόσο ὑψηλὰ διδάγματα του, δὲν μπόρεσε νὰ μαλακώσῃ, ὄχι νὰ ἀφανίσῃ, τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ αἰώνιου αὐτοῦ θέματος. Φαίνεται, πῶς τὸ χρῆμα ἀσκεῖ πιὸ μεγάλη ἐπίδραση ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ θέμα στὴν περίπτωσή μας ὑφίσταται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως μᾶς τὸ ὁμολογεῖ ἡ συνομιλία τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν πλούσιο νέο.

Δυστυχῶς μέσα στὴν πορεία τῶν αἰώνων πολλές φορές τὸ χρῆμα τοποθετήθηκε καὶ τοποθετεῖται σὲ ὑψηλότερη θέση ἀπὸ τὸ Θεό, αὐτὸν ποὺ τόσο πολὺ τὸν ἔχομε στὸ στόμα μας, ἀλλὰ καὶ ἄλλο τόσο τὸν προδίδομε κάθε ἡμέρα ὑποκριτικά. Συχνὰ μεταχειριζόμαστε τὸ ὄνομά του, φορώντας ταιριαστὰ τὴ μάσκα μας, γιὰ νὰ χορέψουμε γύρω ἀπὸ τὸ χρυσὸ μωσχάρι. Δὲν ἐξαιροῦνται βέβαια ἀπ' αὐτὴ τὴ δίψα τοῦ χρυσοῦ λαοὶ μὲ ἄλλες θρησκείες. Ὡστόσο ἐκείνοι ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν πιὸ καλὴ θρησκεία δηλ. τὴ Χριστιανικὴ, δὲ βρίσκονται σὲ καλύτερη μοίρα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀφόρητη αὐτὴ δίψα τοῦ χρυσοῦ.

Ὁ Χριστὸς δὲν ἀρνιέται τὸ χρῆμα, παρὰ μιλά γιὰ δίκαιη ἀμοιβὴ καὶ γνωρίζει τὴν ἀναγκαιότητά του, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια αὐτοῦ τοῦ μέσου, ὅταν λέγῃ: ἀπόδοτε τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι. Τὸ χρῆμα εἶναι ἀναγκαῖο στὸν ἄνθρωπο, ὅπως τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα τὰ ροῦχα, ἡ τροφή, ἡ κατοικία, ὥστόσο πρέπει νὰ δώσουμε στὸ χρῆμα μόνο τὴ θέση ποὺ τοῦ ἀνήκει, δηλ. τὴ θέση ἑνὸς ὑπηρέτη κι ὄχι τὴ θέση ἑνὸς κυρίου, χωρὶς καμιά ὑποτίμησή του, ἀλλὰ μακριὰ καὶ ἀπὸ κάθε ὑπερτίμηση, ἀπὸ κάθε εἶδος φετιχισμοῦ, γνωρίζοντας πῶς αὐτὸ εἶναι ἓνα μέσον κι ὄχι αὐτοσκοπός. Μόνο ἔτσι μποροῦμε νὰ σταθοῦμε ἐλεύθερα ἀπέναντί του, ὅποτε αὐτὸ δὲν εἶναι πιὰ ἐπικίνδυνο. Αὐτὸ καθαυτὸ τὸ χρῆμα δὲν εἶναι οὔτε ἐπικίνδυνο οὔτε ἀμαρτωλό, παρὰ ἀμαρτωλὸ καὶ ἐπικίνδυνο γίνεται ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, μὲ τὴν κακὴ χρῆση ποὺ τοῦ κάνομε.

Φροντίζομε ὑπερβολικὰ γιὰ τὴν ὕλικὴ ἀσφάλειά μας. Κάθε μας σκέψη, κάθε ἔγνοια μας στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ νὰ ἀναζητοῦμε ὅλο καὶ περισσότερη ἀσφάλεια. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἔντονη ἀναζήτησις τῆς ἀσφάλειας μᾶς κάνει σκλάβους αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας μας, αὐτῆς τῆς διαρκοῦς σκέψης μας, γιὰτὶ λησμονοῦμε τρία στοιχειώδη γεγονότα τῆς ζωῆς: Πρῶτα πρῶτα, πῶς μιὰ ἀπόλυτη ἀσφάλεια στὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει. Ἐπειτα, πῶς τὸ ζῆν στὴν οὐσία του εἶναι κίνδυνος καὶ ἀβεβαιότητα τόσο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτε-

ρική ὄψη του. Κι ἀκόμη παθαίνομε τὸ κακὸ νὰ παραβλέπουμε, πῶς μιὰ ὑπερφροντίδα, μιὰ κατὰ ὑπερβολικὸ τρόπο ὀρμὴ καὶ τάση γιὰ ἀσφάλεια, μιὰ ἀρρωστημένη κλίση, μιὰ βουλιμία ἀσφάλειας, φαινόμενο κοινωνικῆς ἀρρώστιας τῆς ἐποχῆς μας, ὀδηγεῖ στὸν ἐνταφιασμό ἀκριβῶς αὐτοῦ, πού με τὸση μανία ἐπιδιώκομε. Ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ἔγνοια καὶ σκέψη γιὰ ἀσφάλεια στὴ ζωὴ μας — ἔγνοια πού κλείνει μέσα της τὸ φόβο — χάνομε τὸ θάρρος τῆς ζωῆς, γινόμαστε ἀνίκανοι νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὸ ἐπικίνδυνο τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος τῶν βιομηχανικῶ ἀναπτυγμένων κοινωνιῶν δὲν ἦταν ποτὲ τόσο ἀσφαλισμένος ἀπὸ φτώχεια, πείνα, ἀρρώστια, ἀπὸ πρόωρα γηρατειὰ κ.λ.π.—ὅπως καὶ ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος καὶ τῶν χωρῶν πού βρίσκονται ὑπὸ ἀνάπτυξιν — ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν ἦταν τόσο πιασμένο τὸ εἶναι του ἀπὸ τὸ φόβο, ὅσο σήμερα. Κατέχεται ἀπὸ φόβο μοναξιᾶς, ἀνίας, φόβο ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀτομικῆς βόμβας, Αὐτὸς ὁ φόβος, λένε οἱ κοινωνιολόγοι, εἶναι ἡ ἄμεση συνέπεια, ἡ δηλητηριώδης ἐξάτμιση τῆς ἀρρωστημένης προσπάθειας καὶ τάσης τῆς ἐποχῆς μας γιὰ ἀσφάλεια, πού νομίζομε ὅτι μπορεῖ νὰ κερδηθῆ μόνο με τὴν ἕλη, τὸ χρῆμα. Ὡστόσο ποτὲ δὲν ὑπῆρξαν ἐποχὲς ἀσφάλειας σὲ διάρκεια κι οὔτε φαίνεται, πῶς μποροῦν νὰ ὑπάρξουν. Κι αὐτὴ ἡ με ὑπερβολὴ ἀναζητήση τῆς ἀσφάλειας εἶναι συνέπεια τῆς δεισιδαιμονίας μας στὴν ἀλάθητη δύναμη τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, πῶς αὐτὰ μποροῦν νὰ μᾶς ἐγγυηθοῦν μιὰ αἰώνια ἀσφάλεια.

Ὁ Χριστιανισμὸς — ὅπως καὶ οἱ ἄλλες θρησκείες — μᾶς διδάσκει νὰ ἐλευθερώσουμε τὸν ἑαυτό μας ἀπὸ τὴν ὑπερβολή, ἀπὸ τὴ μανία πού ἔχομε νὰ τείνομε πρὸς μιὰ ἀπόλυτη ἀσφάλεια καὶ πρὸς μιὰ προστασία ἀπὸ κάθε κίνδυνο καὶ ἀνάγκη πέρα ἀπὸ τὸ πρέπον. Μᾶς στρέφει πρὸς τὰ ἔσω νὰ βροῦμε τὴν ἀσφάλεια μέσα μας, στὴ δικὴ μας δύναμη, ἡ ὁποία θὰ εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη στὶς καλὲς δυνάμεις τῆς ζωῆς. Μόνο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια κερδίζομε τὴν ἀπόσταση, βρίσκομε τὴ σωστὴ ἀποτίμηση τῶν μέσων, ἀναγνωρίζομε τὰ ὅρια αὐτῶν τῶν μέσων καὶ τὸν ἀπὸ τὴ φύση δοσμένο σκοπὸ τοῦ χρήματος καὶ τῆς ιδιοκτησίας.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνο ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν δικῶν του ὑπεύθυνος, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῆς κοινότητάς του. Εἶναι ἀλληλέγγυα δεμένος με τοὺς συναθρώπους του καὶ τὴν κοινωνία του, γιατί ὅλα ὅσα ἔχει, τὰ ἔχει χάρη στοὺς νόμους πού κανονίζουν τίς σχέσεις τοῦ χρήματος, τὰ ἡμερομίσθια, τοὺς μισθοὺς κ.λ.π. γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται κανένας μόνο νὰ παίρνη, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ δίνη. Μὰ γιὰ νὰ δώση κανένας κατὰ σωστὸ τρόπο, πρέπει νὰ

ἔχη διδαχθῆ νὰ ἀντικρύζῃ τὸ χρῆμα σὰν ἓνα ἀναγκαῖο μέσον ἔτσι, ὥστε οὔτε νὰ τὸ περιφρονῇ οὔτε καὶ νὰ παραδίδεται σ' αὐτὸ σύψυχα. Σπάταλοι καὶ φιλάργυροι εἶναι δύο μορφές τῆς ἴδιας ἀδυναμίας. Ἡ πλεονεξία ὅμως εἶναι ἓνας θλιβερώτατος ἀκρωτηριασμός τῆς ψυχῆς, εἶναι ἡ μανία νὰ ἔχη κανένας ὄλο καὶ πιὸ πολλά, νὰ σωρεύῃ χωρὶς μέτρο, κατὰ ἀκόρεστο τρόπο.

Μιά ὑγιὴς οἰκονομία μπορεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ προοδεύῃ ἐκεῖ, ὅπου κυριαρχεῖ ἀμοιβαία κατανόηση, ὅπου μένει κανένας στις πρέπουσες τιμές καὶ σὲ ἓνα κέρδος πού τὸ ὀρίζει ἡ ὑπεύθυνη κοινωνικὴ συνείδησή του, ὅπου κυριαρχοῦν ἀξιόπρεπα μέτρα καὶ ὄχι ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ βουλιμία. Μιά ἐπιχείρηση δὲν προκόβει μόνο μὲ τὰ χρηματικὰ κέρδη, παρὰ καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς κατανόησεως καὶ τῆς πρέπουσας συμπεριφορᾶς ἀπέναντι ὅλων τῶν συνεργατῶν της. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποδείχεται, πὼς ἐκεῖ πού ὑπάρχει κλίμα ἀνθρωπιστικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἀνθρώπινων σχέσεων, ἐπιτυγχάνεται τόσο ἡ οἰκονομικὴ σταθερότητα τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅσο καὶ ἡ ἀνθησὴ της. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῆ κανένας, πὼς χρῆμα καὶ πνεῦμα δὲν εἶναι ἀναγκαίως ἀντίθετα, παρὰ μποροῦν κι ἐδῶ, ὅπως καὶ παντοῦ, νὰ στηριχθῆ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, δηλ. νὰ ἐνεργοῦν κατ' ἀμοιβαῖο τρόπο.

Σήμερα ἄρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνονται ὅλοι, ὅτι πρέπει νὰ μπῆ μέσα στὴν οἰκονομία ἡ ἀνθρωπιά, ὁ ἀνθρωπισμός, γι' αὐτὸ καὶ ἔχει ἀρχίσει νὰ γίνεται μιὰ σημαντικὴ πρόοδος στὸ πεδίο τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ τῆς οἰκονομίας, στὴν καλλιέργεια μιᾶς ὑψηλῆς κοινωνικῆς καὶ ψυχικῆς ὑπευθυνότητος. Ἡ διαρκὴς ἀνοδος τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῆς σημερινῆς οἰκονομίας δὲν εἶναι ἀπλῶς συνέπεια τεχνικῶν, ὀργανωτικῶν βελτιώσεων τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἀγορῶν, παρὰ εἶναι καὶ καρπὸς βελτιώσεως τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων τόσο μέσα στὴν περιοχὴ τῶν βιομηχανιῶν, ὅσο καὶ στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων.⁵

III. Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΟΥ

Ὁ ἔμπορος δὲν ἔχαιρε ποτέ, σὲ παλιὰ χρόνια, καλῆς φήμης καὶ ὑψηλῆς ἐκτιμήσεως. Οἱ ἀρχαῖοι Πέρσες ἔλεγαν, πὼς τὸ ἐμπόριο εἶναι ἓνα σχολεῖο, ὅπου μαθαίνει κανεὶς καλὰ τὸ ψέμα. Κάτι παρόμοιο ἴσχυε καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι ἐκφράζονταν μὲ δυσμένεια κυρίως κατὰ τῆς ἐμπορικῆς ἐπικέρδειας. Παλιὲς ἐπίσης Ἰταλικὲς λέξεις πού ἐκφράζουσαν τὴν ἔννοια τοῦ ἐμπορίου εἶχαν σὰ συνώνυμά τους τὶς λέξεις: πλε-

ονεξία, ἀπάτη, κακότητα κ.λ.π. Στὴν παλιὰ Πολωνία ἕνας εὐγενὴς ξέπεφτε ἀπὸ τὸν τίτλο του καὶ τοῦ ἀφαιροῦνταν τὸ δικαίωμα νὰ κἀνὴ χρήση τῶν προνομίων του, ἀν ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο. Ὁ μεγάλος γιὰ τὴν ἐποχὴ του Ἕγγλος οἰκονομολόγος καὶ κοινωνιολόγος Ἀδὰμ Σμιθ ὀνόμαζε τοὺς ἐμπόρους ἀνθρώπους, πού τὸ συμφέρον τους δὲ συνταυτιζόταν μὲ τὸ συμφέρον τοῦ κοινοῦ, γι' αὐτὸ καὶ ἔτειναν ν' ἀπατοῦν τὸ κοινὸ, καὶ ἀκόμη πιὸ πέρα, νὰ τὸ πιέζουν.

Οἱ δυσμενεῖς αὐτὲς κρίσεις παλιότερων ἐποχῶν φαίνεται νὰ ἦταν ἀπλωμένες σὲ ὅλο τὸν κόσμον, γιατί ὁ ἔμπορος, ὅπως εἶπε ὁ Ἑρρίκος Χάινε, ἔχει σὲ ὅλο τὸν κόσμον τὴν ἴδια θρησκεία. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ δυσμενεῖς κρίσεις προέρχονταν ἀπὸ τὴ μεγάλη τάση πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε ὁ ἔμπορος στὴν πλεονεξία, μιὰ μανία ἐπικέρδειας, πού γιὰ τὴν ἱκανοποίηση αὐτῆς τῆς μανίας του δὲν ἐμποδιζόταν ἀπὸ κανένα ἐσωτερικὸ ἠθικὸ φραγμὸ ἢ δισταγμὸ. Γι' αὐτὸ καὶ ἔπρεπε ὁ καθένας νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ προσεκτικὸς ἀπέναντι τοῦ ἐμπόρου, γιατί αὐτὸς τίποτε δὲν ἀπόρριπτε, ἀρκεῖ νὰ πετύχαινε μεγάλο κέρδος. Ἔκανε χρῆση τῆς νοθείας, τῶν ψεύτικων μέτρων, τῶν ἀπατηλῶν μέσων, τῆς δολιότητος ἔτσι, πού ὁ Γκαῖτε στοὺς Φάουστ δὲ ξεχώριζε σὰ λιγότερο κακὸ ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν πειρατεία, τὸ ἐμπόριο. Μ' αὐτὴν περίπου τὴ μορφή ἀντίκρουζαν σὲ παλιότερες ἐποχὲς τὴν τάξιν τῶν ἐμπόρων.

Κατὰ τὴ νεώτερη ἐποχὴ παρατηρήθηκαν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον σοβαρὲς ἀλλαγές. Κι αὐτὲς οἱ ἀλλαγές δὲ δημιουργήθηκαν ἔτσι ἀμέσως, παρὰ σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τὴν προσπάθειαν ἀτόμων, ἐνώσεων καὶ σωματείων, πού ἄρχισαν νὰ δίνουν μεγάλη προσοχὴ σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε στὴν τιμιότητα καὶ καθαρότητα τῶν ἐμπορικῶν πράξεων καὶ τῆς συναλλαγῆς, στίς ἀξιοπρεπεῖς, τίμιες καὶ καθαρὲς μεθόδους συναγωνισμοῦ. Συστήθηκαν ὀργανώσεις, πού ἐμβλημα καὶ προσπάθειά τους εἶχαν τὴ δημιουργία τοῦ τίμιου ἐμπόρου, σκοπὸ τους νὰ κρατηθῇ σὲ ὑψηλὸ σημεῖον ἡ τιμὴ τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπαγγέλματος.

Ἴσως πιὸ ἀποτελεσματικοὶ νὰ ὑπῆρξαν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ οἱ ἀγῶνες μεμονωμένων ἀτόμων, προσωπικοτήτων, τόσο στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ, ὅσο καὶ στὴν Ἀμερικὴ. Σ' αὐτὴν π.χ. ὁ διάσημος πολιτικὸς καὶ ἠθικολόγος *Beniamin Franklin* (1706 - 1790) συνέγραψε ἕνα βιβλίον μὲ τίτλον: *Συμβουλές στοὺς νέον ἔμπορον*, ὅπου ἔντονα καὶ ἐμφαντικὰ ἐπιμένει στοὺς κεφάλαιον τῆς ἀνάγκης τῶν τίμιων ἀρχῶν, σὲ ὅτι ἀφορᾷ στίς συναλλαγές καὶ στὴν ἐμπορικὸν - οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας. Τόσο καθαρὰ, ἀλλὰ καὶ πειστικὰ ἐκθέτει τὸ ἀτομικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν καλὸ τῶν τίμιων ἀρχῶν καὶ συναλ-

λαγῶν, πού πρέπει νά διέπουν τήν οἰκονομική ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε, ὅπως λένε, αὐτὸ τὸ μικρὸ πόνημα εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη χρήσιμο καὶ ἄξιο μελέτης.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα ἀναφαίνεται μιὰ ὀλόκληρη γραμματεία, ἡ ὁποία ἀνακρούει ἕναν τόνο ἠθικῆς σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὶς οἰκονομικὲς καὶ ἐμπορικὲς συναλλαγές. Ἀρχίζει νά γίνεται μιὰ διαφωτιστικὴ κίνηση, πὼς ἢ κατὰ ἠθικὸν τρόπο ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἐμπόρου θὰ τοῦ ἔφερνε καλοὺς καρπούς. Πολλὰ γράφτηκαν μ' αὐτὸ τὸ νόημα, πού εἶχαν ἀσφαλῶς κάποια ἐπίδραση στὴν ἀλλαγὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς νοοτροπίας τῶν ἐμπόρων. Παράλληλα μ' αὐτὲς τὶς προσπάθειες ἐπάνω σὲ ἠθικὲς βάσεις, ὑπῆρξε καὶ μιὰ ἄλλη κίνηση, πού κι αὐτὴ κατευθυνόταν πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν καὶ πῆγασε ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ζωῆς. Ἦρθε τὸ πρακτικὸν μυαλό, κυρίως ὁ πρακτικὸς νοῦς τοῦ Ἀμερικανοῦ, πού ἀντελήφθηκε, ὅτι τὸ μονόπλευρο κινήγημα τοῦ κέρδους ἀπὸ μέρους τοῦ ἐμπόρου δὲν εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα. Ὁ *Alexander Stewart* (κατὰ τὰ μισὰ τοῦ περασμένου αἰῶνα) ἵδρυσε τὸν πρῶτον ἐμπορικὸν οἶκον πού σήμερα μᾶς εἶναι γνωστὸς στὴν Εὐρώπῃ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ *Kaufhof* ἢ μὲ τὸ *Bon Marché* πού ἵδρυσε στὸ Παρίσι καὶ στὴν Εὐρώπῃ πρῶτος ὁ *Bonnicaut*. Ὁ *Stewart* ὄρισε καὶ ἐπέβαλε τὸ σύστημα τῶν σταθερῶν τιμῶν, ὅπου ἔπαυε πιά τὸ παζάρεμα σὰ μειωτικὸν τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐνα ἄλλο πρὸς τὰ ἐμπρὸς βῆμα καὶ πρὸς τὴν ἴδιαν κατεύθυνση, τὴν κατεύθυνση μιᾶς ὑγιοῦς ἐμπορικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς, ἔκανε ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ *Marschal Field*, ὁ ὁποῖος ὑποστήριξε πάντα τὴν βελτίωση τῆς ποιότητος μὲ τὸν ὅσον τὸ δυνατὸ καλύτερον συνδυασμὸν τοῦ κρατήματος τῶν σταθερῶν τιμῶν καὶ ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ ὑπολογισμοῦ, πού θὰ ἐπέτρεπε μιὰ δυνατὴ μείωση τῶν τιμῶν.

Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖον, πὼς στὴν Ἀμερικὴ τὸν ἴδιον καιρὸν (1876) ἀνοιξαν ἐμπορικὸν οἶκον μὲ τὸ σημερινὸν νόημα τῶν *Kaufhof* στὴ Βοστώνη, στὴ Νέα Ὑόρκη, στὴ Φιλαδέλφεια καὶ στὸ Σικάγο. Ἡ διοίκησή τους οἰκοδομήθηκε ἐπάνω σὲ νέες ἀρχές, πὼς θὰ ἔπρεπε κατὰ πρῶτον λόγον νὰ λαβαίνωνται ὑπόψη τὰ συμφέροντα καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν πελατῶν ἔτσι, ὥστε ὁ καταναλωτὴς νὰ ἀποκτήσῃ ἐμπιστοσύνην στὸ ἐμπόρευμα τὸ ὁποῖον θὰ προμηθευόταν. Κι αὐτὴ ἡ ἐμπιστοσύνη θὰ κερδιζόταν, ὅταν τὸ κατάστημα στεκόταν ἀπέναντι τοῦ πελάτη μὲ ἀβίαστη τιμιότητα καὶ εἰλικρίνεια. Ὁ *John Wanemaker*, πού ἀνοίξε μεγάλο ἐμπορικὸν κατάστημα στὴ Φιλαδέλφεια, τὴν ἴδιαν ἐποχὴν ἔθεσε σὰν ἀρχὴν τοῦ ἐμπο-

ρικοῦ οἴκου του, πὼς ὁ πελάτης ἔχει πάντα δίκαιο καὶ ἀκόμη εἰσῆγαγε τὴν ἀρχή: νὰ ἀλλάξη ὁ πελάτης ὅ,τι ἀγόρασε, σὲ περίπτωσιν πού δὲν ἔμεινε, ὕστερα ἀπὸ ὠριμότερη σκέψη, εὐχαριστημένος.

Αὐτὲς οἱ τόσο ρηξικέλευθες ἰδέες ξεκίνησαν ἀπὸ προσωπικότητες, οἱ ὁποῖες ἦταν σπουδαῖοι ἀνθρωπογνώστες καὶ πρακτικοὶ ψυχολόγοι πρώτης ὀλκῆς, μὲ πλούσια κοινωνικὴ πείρα. Γιὰ τὸ ἀπλωμα αὐτῶν τῶν ἀρχῶν συνέβαλαν βέβαια καὶ οἱ καταστάσεις τῶν καιρῶν, ὅπως π.χ. ἡ καλυτέρευση, ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, τῆς οἰκονομικῆς στάθμης τῶν ἀνθρώπων στὸ νέο κόσμος, ἡ αὐξηση γενικότερα τοῦ εἰσοδήματος τοῦ λαοῦ, ἡ αὐξηση τῶν μισθῶν, ἡ ἴδρυσιν συνεταιρικῶν ἐνώσεων καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀγοραστῶν πού ξύπνησε γιὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων τους. Ὅλα αὐτὰ συνέτειναν, ὥστε νὰ παρουσιασθῇ μιὰ ἐπανάστασις στὸ χῶρον τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πωλῆσεως. Τώρα πιά ὅλο κι ἀρχίζει ἡ ἀγορὰ νὰ ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν μεγάλη λαϊκὴ μάζα. Ἡ πελατεία δημοκρατικοποιεῖται. Ὁ ἔμπορος δὲν προσέχει μόνον τὸν πλούσιον, ὅπως γινόταν πρῶτα, παρὰ στρέφεται πρὸς τὸ μικρὸ ἄνθρωπον, πρὸς τὴν μάζαν, τοὺς πολλοὺς. Αὐτοὺς θέλει σήμερον νὰ ἱκανοποιήσῃ ὁ ἔμπορος καὶ αὐτῶν ὑπολογίζει πολὺ τὴν ἀγοραστικὴ δύναμιν, ὅσο κι ἂν αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι μικρὴ.

Ἡ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς πελάτες ἄλλαξε βασικά· παραμερίζεται πιά ἡ ἀπάθεια πού παρατηροῦνταν καὶ ἀκόμη ἡ περιφρόνησις, καὶ τὴν θέσιν τους τὴν παίρνει ἡ εὐγένεια, ἡ καλὴ καὶ φυσικὴ ὑποδοχὴ τοῦ πελάτη, ἡ προσπάθεια γιὰ ἀνταπόκρισιν στὶς ἐπιθυμίες του, ἡ κατανόησις τῆς καταστάσεώς του. Καὶ ὁ τόνος τῶν ὑπομνηστικῶν ἐπιστολῶν ἄλλαξε καὶ πῆρε κι αὐτὸς μιὰ ἄλλη μορφὴν, εὐγενέστερη, φιλικότερη. Ἐπίσης, κι ἂν ὁ πελάτης δὲν ἀγοράσῃ τίποτε ἀπὸ τὸ κατάστημα, ὁ πωλητὴς μένει — καὶ πρέπει νὰ μένη — στὴν εὐγενικὴ στάσιν του, λέγοντας στὸν πελάτη, πὼς μιὰν ἄλλην φορὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, ἀντὶ νὰ τὸν ἀγριοκοιτάξῃ καὶ νὰ τοῦ κἀνὴν παρατηρήσει. Ἀντίθετα κατευθύνει τὶς παρατηρήσεις του πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του, σὰ νὰ θεωρῇ αὐτὸν καὶ μόνον ὑπεύθυνον, πού δὲν μπόρεσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ καταναλωτῆ.

Ἐπηρεεῖται τὸν πελάτη εἶναι σήμερον τὸ σύνθημα. Κι ὅταν ἀκόμη ὁ πελάτης ἔχη μερικὰς φορὰς ἀπαιτήσεις ἀδικαιολόγητες ἢ ἀπραγματοποιήτες καὶ τότε αὐτὸς ἔχει δίκαιον. Ἡ στάσις αὐτὴ εἶναι βέβαια ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς μιὰ ἀνταπόκρισιν, τὴν ὁποία πολλοὶ ἀνέντιμοι πελάτες μποροῦν νὰ τὴν ἐκμεταλλεθοῦν. Εἶναι ἓνα βῆμα πρὸς τὰ ἄκρα. Ὡστόσο δείχεται, κι ὅταν κανένας δὲν προχωρήσῃ

ὡς αὐτὸ τὸ σημεῖο, πόσο ἔχουν σήμερα ἀλλάξει, κυρίως στὶς βιομηχανικά, ἐμπορικά, ἀναπτυγμένες κοινωνίες, τὰ πράγματα, οἱ διαθέσεις καὶ ἡ στάση τῶν ἐμπορευομένων πρὸς τὸ κοινό.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀλλαγές σὲ ἐξωτερικὲς κινήσεις καὶ χειρονομίες ἔχομε καὶ μερικὲς ἄλλες ἀλλαγές, ἐσωτερικῆς ὕφης. Μὲ τὴν ὄλο καὶ ἀναπτυσσόμενη οἰκονομικὴ ζωὴ ἄρχισαν νὰ διαπιστώνουν, πὼς ἐκεῖνο πού μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίση σὲ διάρκεια χρόνου τὴν ἐπιτυχία καὶ τὸ καλὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἠθικὴ ποιότητα τῶν συναλλαγῶν. Ἀντελήφθηκαν πιά, ὅτι ἡ κοινωνικὴ αὐτὴ λειτουργία πού λέγεται ἐμπόριο ἢ οἰκονομικὴ ἐπιχείρηση, μπορεῖ νὰ στερεώσῃ ἀποτέλεσμα καὶ ἐπιτυχία σὲ διάρκεια μόνο ἐπάνω στὸ κράτημα τοῦ λόγου, στὴν τιμιότητα τῶν συναλλαγῶν καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη πού θὰ ἀποκτήσῃ ὁ πελάτης. Κι αὐτὴ ἡ ἐμπιστοσύνη ἀποχτιέται μόνο, ὅταν παρουσιάζωνται οἱ ποιότητες καὶ οἱ ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων πού πωλοῦνται μὲ βάση τὴν ἀλήθεια.⁶

IV. ΗΘΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Κάθε ἐμπορικο - οἰκονομικὴ δραστηριότητα καὶ πράξη, ἡ ὁποία ἀπομακρύνεται ἢ ἀπεμπολεῖ τὸν ἠθικὸ κώδικα, δὲν εἶναι μόνο ἓνας κίνδυνος πού ἀπειλεῖ στὸν πυρήνα τοῦ τὸ χαρακτήρα τοῦ ἐμπορευομένου, τὴν ἠθικὴ ὑπόστασή του, παρὰ καὶ ἀπὸ τὴ στενὴ ἐπαγγελματικὴ ἀποψη εἶναι γι' αὐτὸν κάτι τὸ πολὺ ἐπιζήμιο, ὅσο κι ἂν αὐτὴ ἡ ζημία δὲ μᾶς εἶναι πολλὲς φορές ἄμεσα συνειδητὴ. Καὶ δὲ μᾶς εἶναι, γιὰτὶ κυριαρχοῦμεθα ἀπὸ μιὰ τέλεια κοντόφθαλμη προοπτικὴ, ἡ ὁποία μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἰδοῦμε ὅτι οἱ ἠθικὲς ἀλήθειες ἔχουν μεγάλη σημασία — μεγαλύτερη ἀπ' ὅσο μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε — γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τόσο τῶν ἐργασιῶν τῶν ἀτόμων, ὅσο καὶ τοῦ συνόλου, τῆς κοινωνίας.

Οἱ ἠθικὲς ἀρχές στὶς συναλλαγές εἶναι ἐμπορικο-οἰκονομικοὶ παράγοντες πρώτου βαθμοῦ καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστάσια καὶ ἡ διαφεύντευση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν εἶναι κάτι τὸ πολὺ χειροπιαστὸ καὶ πραγματικὸ, πού δὲν ἐπιτρέπει μὲ εὐκολία τὸ ψέμα καὶ τὴν ἀπάτη σὲ διάρκεια. Στὴν ἐμπορικο-οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ κίνηση ὑπάρχει μιὰ δύναμη, ἡ ὁποία τιμωρεῖ κάθε νόθευση καὶ ἐλαφρομυαλιά, ὅσο κι ἂν αὐτὴ ἡ δύναμη δὲν εἶναι καὶ τόσο αἰσθητὴ. Ἡ πίστωση π.χ. τὴν ὁποία ἔχει ἓνας οἶκος δὲ στηρίζεται οὔτε στὴ διαφήμιση οὔτε στὴν πολυτελεῖ ἔμφάνισή του τόσο, ὅσο στὴν ἐμπιστοσύνη καὶ στὴν ἀξιοπιστία πού αὐτὸς ἐμπνέει.

Στὸ βάθος αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης βρῖσκεται ἓνας σταθε-

ρός ἠθικὸς χαρακτήρας, κάτι τὸ πιὸ σταθερὸ σὲ τοῦτο τὸν ὅλο καὶ ἀμφιταλαντευόμενον κόσμον, δηλ. βρίσκεται ἐκεῖνο, ποῦ εἶναι τὸ πιὸ σημαντικὸ γιὰ τὴν ἐμπορικο-οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ πρόοδο τῆς κοινωνίας.

“Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ ἰδῇ πόσο στὴν οὐσία καὶ στὴν πραγματικότητα ἡ ἐμπορικο-οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν κοινωνιῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ καλλιέργεια τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἔχουν ἀναλάβει αὐτὸν τὸν κοινωνικὸ ρόλο, τὴν κοινωνικὴ λειτουργία τῆς καλύψεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν τῶν ἀνθρώπων, ἄς ἐξετάσῃ τὴν ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου τῶν πιὸ μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν οἰκῶν τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ θὰ διαπιστώσῃ ὅτι, παρὰ τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν ὑποδειγματικὴ ὀργάνωση, ἔξαφνα παρουσιάζεται κάποια δυσχέρεια, κάποιο σταμάτημα ἢ ἔρχεται ἡ διάλυση καὶ ὅταν προχωρήσῃ βαθύτερα στὴν ἔρευνά του, θὰ ἰδῇ, ὅτι ἡ διάλυση προῆλθε ἀπὸ τὴν ἀπεμπόληση πολλῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, αὐτῶν ποῦ παραμερίσθησαν, γιὰτὶ ὑπέκυψαν στὴ διείδυση καὶ στὴν κυριαρχία ταπεινῶν αἰτίων καὶ ἐπιδιώξεων. Οἱ ταπεινὲς καὶ πολὺ ἰδιοτελεῖς καὶ ἀτομικιστικὲς ἐπιδιώξεις ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ διαλύουν, ὅπου ἐμφιλοχωροῦν, σιγὰ σιγὰ, ἀλλὰ καὶ σταθερὰ, κάθε κοινότητα ἐργασίας, ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ θάψουν κάθε προσωπικὴ δραστηριότητα, νὰ διαλύουν κάθε εἶδος ἠθικῆς κοινότητας καὶ νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν κυριαρχία ὄλων τῶν ἐλαττωμάτων τῶν συνεργαζομένων. Νὰ φέρνουν στὴν ἐπιφάνεια καὶ νὰ ἀπλώνουν μιὰ ἀτμόσφαιρα ψυχροῦ ἐγωισμοῦ, ἀδιάντροπου ἀτομικοῦ συμφέροντος, δυσπιστίας, καχυποψίας, ἀτμόσφαιρα, ποῦ ἀφανίζει ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς ἀξίες, ποῦ πρέπει νὰ διέπουν, νὰ κατευθύνουν καὶ νὰ ὀδηγοῦν τὴν ἐμπορικο-οἰκονομικὴ ζωὴ μιᾶς κοινωνίας. Κι ἂν ἡ πρώτη γενιὰ μιᾶς σπουδαίας οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως δὲ ζήσῃ τὴ διάλυσή της μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, δὲ θ’ ἀποφύγῃ τὸ δυσάρεστο αὐτὸ βίωμα ἢ δευτέρη γενιὰ κι ἀκόμη πιὸ πολὺ ἢ τρίτη.

Ὁ Ἄγγλος βιομήχανος καὶ κοινωνικὸς παιδαγωγὸς Miles στὸ βιβλίον του: *Ἡ δύναμις τῆς συγκεντρώσεως* συμβουλεύει τοὺς νέους ποτὲ στὴ ζωὴ τους νὰ μὴ στρέφουν ὅλη τους τὴν προσοχὴ τυφλὰ καὶ φανατικὰ πρὸς τὴν ἐπιτυχία, τὸ ἀποτέλεσμα, παρὰ πρῶτα πρῶτα καὶ σὲ κάθε ἐνέργεια καὶ ἐπιδιωξή τους νὰ φέρνουν ἐμπρὸς στὰ μάτια τους τὶς ἰδανικὲς καὶ ἀνώτερες ἀξίες τῆς ζωῆς καὶ ὕστερα νὰ προχωροῦν, κάτω ἀπὸ τὴν ὀδηγίαν τους, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τους, τὴν ἐκλογὴν δρόμων καὶ μέσων τῆς ἐπιτυχίας. Τέτοια στροφή τῆς προσοχῆς πρὸς τὸ ἰδανικὸ καὶ τὶς ἀνώ-

τερες ἠθικὲς ἀρετές, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ διέπουν τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν σὲ ὅλα τὰ πεδία, ἀλλὰ πιὸ πολὺ στὸ οἰκονομικο-ἐμπορικὸ πεδίο, μὲ τοὺς πολλοὺς πειρασμούς του καὶ τὶς ἐπικίνδυνες προσελκύσεις τους, εἶναι ἀπὸ τὴν πρακτικὴ πλευρὰ, γιὰ τὴν ἐπιτυχία μας στὸν οἰκονομικο-ἐμπορικο-κοινωνικὸ ρόλο, βασικῆς σημασίας. Αὐτὴ ἡ ἐνατένιση μᾶς ἐξασφαλίζει ἀπὸ διάφορες ἐνοχλήσεις, στίς ὁποῖες εἶναι ἐκτεθειμένη ἡ δραστηριότητά μας, ἡ θέλησή μας καὶ ἡ δημιουργία μας, μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὶς ταπεινὲς καὶ μικρόψυχες τάσεις μας. Κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο σταθερὰ ἀναπτυγμένης ἠθικῆς συνειδήσεως ὑποχωροῦν ἡ ματαιοδοξία, ὁ φθόνος, ἡ τάση γιὰ ἐπιβολὴ καὶ κυριαρχία, ἡ μανία γιὰ ἀπόκτηση δυνάμεως, αὐτὴ ποὺ ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴ μεθυστικὴ ιδιότητά της, στίς αὐθαιρεσίες καὶ στὴν ἀδικία, στὴν ὕβριν.

Ὁ *Miles* στὸ βιβλίο του ποὺ ἀνάφερα, μᾶς διηγεῖται πῶς ἓνας ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς, ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους ἐπιχειρηματίες τῆς Ἀγγλίας ἀνέβηκε ἀπὸ τὸ τίποτε στίς πιὸ μεγάλες βαθμίδες καὶ στίς κορυφές τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἐμπορικῆς ζωῆς τῆς χώρας του, χωρὶς νὰ προσκρούσῃ σὲ κανέναν ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὑφάλους, ποὺ προξενοῦν μεγάλες ζημίες στὸν ψυχικὸ κόσμον τῶν ἀνθρώπων. Στὴν πορεία τῆς ἀνόδου του, κι αὐτὴ δὲν ἦταν καὶ εὐκολη, χωρὶς σοβαρὰ ἐμπόδια, σὰν πυξίδα καὶ ὀδηγὸ τῶν βημάτων του καὶ τῶν κινήσεών του εἶχε πάντα τὶς ἠθικὲς ἀρχές, ἐκεῖνες ποὺ διέπουν ἢ πρέπει νὰ διέπουν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ συμβίωση τῶν ἀνθρώπων σὲ ὅλα αὐτῆς τὰ πεδία καὶ κυρίως στὸ ὕλικὸ πεδίο, αὐτὸ ποὺ μπορεῖ πιὸ εὐκόλα ἀπὸ ἄλλα νὰ σύρῃ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὸ παραστράτημα.

Δὲν ἔφερεν μπρὸς στὰ μάτια του μιὰ ἢ δυὸ ὄρες μόνο τὴν Κυριακὴ τὶς αἰώνιες ἀλήθειες καὶ ὕστερα μαζί μὲ τὴ βίβλο νὰ τὶς ἀποθέσῃ καὶ νὰ τὶς ξαναθυμηθῇ τὴν ἄλλη Κυριακὴ τὴν ἴδια ὥρα, παρὰ εἶχε ἀφομοιώσει κι εἶχε κάνει σάρκα καὶ αἷμα του αὐτὲς τὶς ἀνώτερες καὶ αἰώνιες ἀξίες τῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖες, τόσο κατὰ συνειδητό, ὅσο καὶ κατὰ ἀσύνειδο τρόπο, τὸν ὀδηγοῦσαν στὴν πορεία τῆς δράσεως καὶ τῆς δημιουργίας του.

Ἔργαζόταν πάντα συγκεντρωμένος, μὲ πάντα στραμμένη τὴν προσοχή του πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιδίωκε ὅπωςδὴποτε, καὶ μὲ κάθε μέσον, ἐξαιρετες ἐπιτυχίες, παρὰ, κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο, προσπαθοῦσε καὶ καλλιεργοῦσε τὴν τιμιότητα τῶν συναλλαγῶν του, τὴν ἀνθρωπιὰ καὶ κυρίως τὸ ἤρεμο καὶ τὸ ἥσυχο τῆς συνειδήσεώς του καὶ ὕστερα,

ἀν ἦταν δυνατόν, καὶ τὴν ἐξαιρετὴ ἐπιτυχία, τὸ λαμπρὸ ἀποτελέσμα. Καὶ παρακάτω παρατηρεῖ ὁ Miles πῶς: ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ φτάνει κανένας στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς μας ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο πρὸς τὶς ὑλικὰς ἀξίες, χωρὶς νὰ λαβαίνωνται ὑπόψη καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἀνθρωπιστικῶν, τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, εἶναι κάτι τὸ επικίνδονο καὶ τὸ ἐπιζήμιο.

Ἡ στενὴ γνωριμία μου, συνεχίζει ὁ Miles, μὲ τὴν ἐμπορικο-οικονομικὴ ζωὴ μὲ ἔκανε νὰ ἀποκτήσω τὴν πεποίθησι, πῶς σὲ καμιὰ σφαῖρα καὶ σὲ κανένα ἄλλο πεδίο τῆς ζωῆς δὲν μπορεῖ νὰ γεννηθῆ ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ βάνανους, ἀπάνθρωπους, ἐγωϊστικούς, ἰδιοτελεῖς καὶ καταστροφικούς τύπους χαρακτήρων, ὅσο μέσα στὴν ἐμπορικο-οικονομικὴ ζωὴ. Πουθενὰ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς παρουσιασθῆ τόσο βάνανση, τόσο σκληρὴ καὶ ἀνελέητη, τόσο ἐγωϊστικὴ καὶ ψυχροφθόρα ἔκφρασι προσώπων, ὅσο μέσα στὸ οικονομικὸ πεδίο. Κι ὅμως, ὅταν αὐτὴ ἡ σπουδαία κοινωνικὴ λειτουργία συνοδεύεται καὶ κατευθύνεται ἀπὸ ἠθικὰς κοινωνικὰς ἀρχές, γίνεται εὐλογία τοῦ κόσμου. Ἀλλιῶς, συνεχίζει ὁ σοφὸς βιομήχανος καὶ κοινωνικὸς παιδαγωγός, γιὰ μένα αὐτὸ τὸ ἐπαγγελματικὸ πρόσωπο παρουσιάζει τὴν πιὸ ἀπάνθρωπη καὶ τὴν πιὸ θλιβερὴ ματιὰ στὸν κόσμο. Τὸ πιὸ κακὸ κι ἄσχημο πρόσωπο κι ἀπ' ἐκεῖνο τοῦ πιὸ ἄγριου ἀνθρώπου τῆς γῆς.

Δυστυχῶς, ὅταν μεγάλῃ οικονομικῇ ἰσχύϊ καὶ νοητικῇ δυνάμει ἀκολουθοῦν στραβὸ δρόμο, τότε διαμορφώνουν καὶ ἀποκτοῦν μιὰ τρομερὴ ἔκφρασι, τὴν τρομερώτερη.

1. Ἡ τιμιότητα.

Μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ βασικὰς κοινωνικὰς ἠθικὰς ἀρετὰς τοῦ χαρακτήρα τῶν ἐμπορευομένων κατὰ τὴν ἄσκησι τοῦ ἐπαγγέλματός τους εἶναι ἡ τιμιότητα. Ὅταν λέμε τιμιότητα, ἐννοοῦμε τὴν στάσι τὴν ὁποία παίρνομε ἀπέναντι τῶν γεγονότων, τῶν πραγμάτων, χωρὶς νὰ τὰ μεταβάλλομε πρὸς τὸ συμφέρον μας καὶ πρὸς ὄφελός μας ἢ πρὸς ζημίαν τῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ παραπλανοῦμε κι οὔτε νὰ ἐκμεταλλευόμαστε τοὺς συνανθρώπους μας, παρὰ νὰ παίρνομε τέτοια στάσι, πού νὰ μπορῆ νὰ ὑπολογίζη κανένας ἐπάνω μας καὶ νὰ ἀφήνεται μὲ ἐμπιστοσύνη. Ὅπου κανένας δὲν εἶναι πεπεισμένος γιὰ τὴν τιμιότητα τοῦ ἐμπορευομένου καὶ τοῦ ἀσχολουμένου μὲ οικονομικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐκεῖ αἰσθάνεται τὰ συμφέροντά του νὰ ἀπειλοῦνται καὶ τὸν ἑαυτό του νὰ τὸν ἐκμεταλλεύωνται οἱ ἄλλοι: καὶ τότε κάθε σχέσι, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ συναφθῆ, φαίνεται

χωρίς αξία. Κι ἂν αὐτὴ συναφθῆ, προσπαθεῖ κανένας νὰ τὴ λύσῃ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορώτερα, γιὰ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπ' αὐτήν. Σὲ πολὺ παλιότερους καιροὺς, γιὰ νὰ κρατοῦν αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῶν καλῶν συναλλαγῶν οἱ ἐμπορευόμενοι—γιατὶ πολλὲς ἀντίξοες τῶν καιρῶν ἐκείνων περιστάσεις τοὺς ἀνάγκαζαν περισσότερο ἀπὸ σήμερα ν' ἀφήνωνται στὴν τιμιότητα—ἐκλείναν τὶς ἐμπορικὲς τους συμφωνίες μὲ μιὰ χειραψία. Αὐτὴ ἦταν ἡ συμβολαιογραφικὴ πράξι τους καὶ ὁ λόγος τους ἦταν τὸ ἐνέχυρο. Ἡ τιμιότητα ἦταν, καὶ εἶναι, γιὰ τὸν ἐμπορευόμενο ἡ καλύτερη ἀσφάλεια. Τὸ καλὸ ὄνομα, αὐτὸ ποὺ στηρίζεται ἐπάνω στὴν τιμιότητα τοῦ ἐμπορευομένου, ἦταν καὶ εἶναι ἡ ἠθικὴ πίστωση, τὸ ἠθικὸ κεφάλαιο, ποὺ εἶναι, χωρὶς καμιὰ ἀμφιβολία, μεγαλύτερο ἀπὸ κάθε ὑλικό. Τὸ καλὸ ὄνομα, εἶπε κάποιος μέγας ἐπιχειρηματίας, εἶναι μιὰ τεράστια δύναμις ἑλξης τῶν ἀνθρώπων.

Εἶναι διάφορες οἱ πηγές, ἀπὸ τίς ὁποῖες μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἡ τιμιότητα. Μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἔντονη ἐμφυτὴ τάση—σπόρους καὶ καταβολὲς τιμιότητας φέρνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ φύση—νὰ μὴ θέλῃ κανένας νὰ ζημιώσῃ ἢ ν' ἀπατήσῃ τοὺς ἄλλους, ὁπότε αὐτὴ εἶναι ἔκφραση μιᾶς θετικῆς κοινωνικῆς ἀρετῆς. Σ' αὐτὴ τὴ μορφή εἶναι ἓνα εἶδος ἠθικῆς ἐπιταγῆς. Μπορεῖ ὅμως ἡ τιμιότητα νὰ προέρχεται καὶ ἀπὸ μιὰ πρακτικὴ σκέψη σκοπιμότητας. Πολλοὺς τοὺς δίδαξε ἡ πείρα, ὅτι ὁ καλύτερος καὶ ὁ πιὸ ὠφέλιμος δρόμος εἶναι ὁ εὐθύς. Μιὰ ἀγγλικὴ παροιμία χαρακτηρίζει τὴν ἀνεπιτιμότητα σὰ συμπεριφορὰ ἐκείνων, ποὺ δὲν ἔχουν νοῦ. *Trickes and treachery are the practice of Fools that have not wit enough to be honest.* Δηλαδή: Τεχνάσματα καὶ δολιότητες εἶναι ἡ πρακτικὴ ἄσκηση ἐκείνων ποὺ δὲν ἔχουν ἀρκετὸ νοῦ νὰ εἶναι τίμιοι.

Ἐκτὸς ἀπὸ ὁποιαδήποτε πηγὴ κι ἂν ξεκινᾷ ἡ τιμιότητα, ἀπὸ ὁποιαδήποτε αἰτία ἀξίας κι ἂν προέρχεται, στὸν ἐμπορευόμενο δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία, γιατί σημασία ἔχει τὸ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πελατῶν του, νὰ ξυπνήσῃ στὴν πελατεία του τὸ συναίσθημα τῆς ἀσφάλειας. Κι αὐτὸ εἶναι σπουδαῖο, ἔστω κι ἂν ἡ τιμιότητα δὲν προέρχεται ἀπὸ ἔντονη προδιάθεση νὰ μὴ ζημιώσῃ κανένας ποτὲ τὸν πλησίον του, παρὰ καὶ ἀπὸ σκοπιμότητα, γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ καλὸ ὄνομα. Κι αὐτὸ τὸ καλὸ ὄνομα εἶναι ἀναγκαῖο, γιατί πολλοὶ ἀγοραστὲς, ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία εἴτε ἀπὸ κακὴ πείρα ποὺ ἀπόκτησαν, εἶναι δύσπιστοι. Γι' αὐτὸ καὶ ζητοῦν, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπόδειξη τῆς τιμιότητος τοῦ ἐμπορευομένου. Κι ἀλίμονο σὲ ὅποιον τοὺς ἀπογοητεύσῃ. Δὲν κρα-

τοῦν τὴν κακὴ πείρα ποὺ ἀπόχτησαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους, παρὰ τὴν ἀνακοινώνουν καὶ παραπέρα, σὲ γνωστούς καὶ ἀγνώστους κι ἔτσι ξεφυτρώνει σιγὰ σιγὰ ἡ κακὴ φήμη, ποὺ, ὅταν ξαπλωθῆ, τότε εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τὴν περιμαζέψῃ κανένας καὶ δυσκολώτερο ἀκόμη νὰ τὴν ξεριζώσῃ. Φίρμες, ποὺ ὑφίστανται πολλές δεκάδες χρόνων, εἶναι στερεὰ θεμελιωμένες στὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πελατῶν τους, ἀλλὰ κι ὅλου τοῦ κόσμου. Τὴ μεγάλη δύναμή τους τὴν ἀπόχτησαν μὲ μέσο τὴν τιμιότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου μᾶς πιστοποιεῖ, πὼς κάθε ἔμπορος μὲ πραγματικὰ μεγάλες ἐπιτυχίες, στὴ βάση του ὑπῆρξε ἕνας ἔντιμος στίς συναλλαγές του ἀνθρώπος.

Ὡστόσο θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι μερικὲς φορές βλέπομε νὰ προκόβουν καὶ νὰ ἀνεβαίνουν καὶ ἐπιχειρήσεις χωρὶς αὐτὴ τὴν καλὴ ψυχοκοινωνικὴ ἠθικὴ ἀρετὴ τοῦ χαρακτήρα. Ἄν ὅμως ἐρευνήσῃ κανένας τὰ πράγματα βαθύτερα, θὰ διαπιστώσῃ, ὅτι οἱ ἐπιτυχίες αὐτὲς εἶναι βραχύβιες.

Σήμερα ἔχει πιά ἄλλοῦ ἐπιβληθῆ, ἀλλὰ καὶ στὸν τόπο μας ἀρχίζει νὰ ἐπιβάλλεται, ἡ τίμια ἐξυπηρέτηση τοῦ πελάτη καὶ γίνεται προσπάθεια, ὥστε ἡ διαφήμιση νὰ παρουσιάσῃ κατὰ ἔντιμο τρόπο ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ ὑπάρχει. Ὁ ἔμπορος, ποὺ σὲ παλιότερες ἐποχὲς κρατοῦσε τίς γνώσεις γιὰ τὸ ἐμπόρεμά του μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, σήμερα πληροφορεῖ τὸν πελάτη—καὶ πρέπει νὰ τὸν πληροφορῆ—γιὰ τίς ιδιότητες τοῦ ἐμπορεύματος ποὺ θὰ τοῦ πωλήσῃ καὶ προσπαθεῖ νὰ τίς παρουσιάσῃ ὅσο μπορεῖ κατὰ χειροπιαστὸ τρόπο. Ἀρχίζει νὰ ἐπιβάλλεται, καὶ πρέπει νὰ ἐπιβληθῆ, σὰν πιὸ ὑψηλὴ ἐντολή, ἡ προσπάθεια τῆς ἐξασφάλισέως τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ καταναλωτῆ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξασφάλιση μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο, ὅταν ἐνεργοῦμε μὲ τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν ἀλήθεια.

Ἡ τιμιότητα τοῦ ἀνθρώπου ὥστόσο φαίνεται νὰ ὑφίσταται μιὰ ἔντονη ἐπίδραση ἀπὸ τὸ περιβάλλον, μέσα στὸ ὁποῖο ζῆ αὐτός. Κι αὐτὴ ἡ ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴ μικρότερη ἢ τὴ μεγαλύτερη ψυχικὴ ἀντίσταση τὴν ὁποία διαθέτει ὁ καθένας μας, ὁποιοδήποτε κοινωνικὸ ρόλο κι ἂν ἔχῃ καὶ σὲ ὁποιοδήποτε πεδίο κι ἂν βρίσκεται. Πολλοὶ ὑποκύπτουν στὴν ἐπιρροὴ τῶν φίλων, τῶν συναδέλφων, τῶν συνεργατῶν ἢ τῶν προσφερομένων εὐνοϊκῶν εὐκαιριῶν. Ἄλλοι πάλι ἀμύνονται ἐναντίον αὐτῶν τῶν πειρασμῶν ἀπὸ ὁποιαδήποτε πλευρὰ κι ἂν προέρχονται αὐτοί. Τὸ περιβάλλον μας δὲν εἶναι δυστυχῶς καὶ τόσο εὐνοϊκό, γιὰ νὰ ἀπλωθῆ ἡ σπουδαία ἀρετὴ τῆς τίμιας στάσης μας. Κυρίως στὸ ἐμπορικὸ καὶ οἰκονομικὸ πεδίο ἐπικρατοῦν ἀντιλήψεις

πού αντιστρατεύονται την τιμιότητα, γι' αυτό και στην πραγματική έννοιά του εμπόριο στον τόπο μας δεν υπάρχει, παρά αυτό πνίγεται από το μεταπρατισμό, από τις δουλειές του ποδαριού. Αυτές οι δυο όμως δραστηριότητες δεν είναι εμπόριο στη σοβαρή και σωστή του έννοια.

2. Ἡ ἐμπιστοσύνη.

Στενά δεμένη με την τιμιότητα είναι η εμπιστοσύνη, δηλ. η σταθερή πεποίθηση που έχουμε για την τιμιότητα κάποιου, πώς δεν άθετεί π.χ. το λόγο του, πώς δεν μάς άπατά και δεν ψεύδεται, πώς ο λόγος του έχει ισχύ και αντιπροσωπεύει τα πράγματα έτσι, όπως αυτά είναι, ώστε να αφηνόμαστε με πεποίθηση, με πίστη στα λόγια του άλλου σε ό,τι λέγει, πώς έκανε ή σε ό,τι υπόσχεται πώς θα πράξει. Ἡ ἐμπιστοσύνη λοιπόν προϋποθέτει την πεποίθηση για τή σταθερότητα, τή βεβαιότητα του άλλου. Χωρίς την εμπιστοσύνη δε θα μπορούσε να σταθῆ καμιά κοινότητα ανθρώπων και δε θα στερεώνονταν ανθρώπινες σχέσεις. Ἡ ἐμπιστοσύνη είναι η βάση κάθε κοινῆς ενέργειας. Είναι ένα από τα πιο σπουδαία στοιχεία, η απαραίτητη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης ζωῆς. Μόνο επάνω στο έδαφος τῆς ἐμπιστοσύνης είναι δυνατή η ζωή, ενώ αντίθετα η δυσπιστία τή στεγνώνει, τή ξηραίνει, τή πνίγει και τή πεθαίνει.

Ἡ ἐμπιστοσύνη όμως δεν είναι κάτι που έρχεται άνωθεν, δεν είναι κάτι που βρίσκεται έξω από μάς, παρά μέσα μας. Είναι ένα αγαθό, που πρέπει να το κατακτήσουμε, όπως όλα τα αγαθά. Και η εμπιστοσύνη κατακτιέται τότε μόνο, όταν για όλα τα πράγματα μιλή κανέναν έτσι, όπως αυτά έχουν, έτσι, όπως είναι, όταν λέγη τήν αλήθεια, όταν τή λέγη όλόκληρη, όταν δεν παραλείπη τίποτε, όταν τή λέγη και στα μικρά και στα μεγάλα, όποτε δεν έχει να φοβηθῆ τίποτε. Είναι μεγάλη εύτυχία στον άνθρωπο να συναντᾶ στη ζωή του ανθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης, πράγμα όχι και τόσο συνηθισμένο. Είναι ίσως μεγάλο τόλμημα να έχης τυφλή εμπιστοσύνη στους ανθρώπους, γιατί αυτοί μπορεί να σε άπογοητεύσουν με την άσυνέπειά τους, τήν άστάθεια, τήν άδυναμία, με το πάτημα του λόγου τους. Τυφλή εμπιστοσύνη βασίζεται πάντα στην έλλειψη κριτικῆς σκέψης και ανθρωπογνωσίας. Εύκολη εμπιστοσύνη δυσκολεύει μιᾶ γνήσια κοινότητα, όπως επίσης και άδικαιολόγητη δυσπιστία...

Το εμπόριο, σε πολλές περιπτώσεις, δεν μπορεί να κινηθῆ

καθόλου χωρίς τὴν καλὴ πίστη, τὴν ἐμπιστοσύνη. Αὐτὴ εἶναι τὸ θάρρος τοῦ ἐμπορευομένου, πού χωρίς αὐτό, δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ στὰ σοβαρά, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ψυχοκοινωνικὴ αὐτὴ ιδιότητα τοῦ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων, τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τοῦ ἐμπορίου, εἶναι ἀπὸ τὶς βασικῆς. Κάθε οἰκονομικῆς φύσης δραστηριότητα ἔχει ἀνάγκη τῆς ἐμπιστοσύνης.

Οἱ ἐμπορικο—οἰκονομικῆς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴν κοινωνία στηρίζονται στὴν ἐμπιστοσύνη, σ' αὐτὴν ἡ ὁποία βγῆκε ἀπ' αὐτὲς τὶς ἴδιες τὶς ἀνάγκες τοῦ ἐμπορίου. Σὲ παλιότερες ἐποχὲς μάλιστα, πού τὰ ταξίδια ἦταν δύσκολα, ἐπίπονα κι ἀκόμη πολυέξοδα καὶ ἀπαιτοῦσαν μεγάλη ἀπώλεια χρόνου—γιατὶ τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα ἦταν ἀτελῆ καὶ ὄχι στὴ σημερινὴ ἀνάπτυξή τους, οἱ συγκοινωνιακῆς συνδέσεις κι ἀκόμη οἱ τηλεπικοινωνιακῆς ἢ δὲν ὑπῆρχαν ἢ ἦταν πολὺ δαπανηρές, χωρίς νὰ ἔχουν ἀκόμη τὴ σημερινὴ ἀκρίβεια, ἀνταπόκριση, ἀνεση καὶ σταθερότητα καὶ κυρίως τὴν ταχύτητα καὶ τὸ ἐκτεταμένο δίκτυό τους—δὲν ὑπῆρχαν ἄλλες δυνατότητες πρόσφορες, γιὰ νὰ κλείσῃ κανένας ἐμπορικῆς ἐργασίης, παρὰ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη, τὸ δόσιμο καὶ τὸ κράτημα τοῦ λόγου.

Ἐνα ἐμπόρευμα π.χ. πού τὸ παράγγελε κάποιος, σὲ παλιότερες ἐποχῆς, ἂς ποῦμε σήμερα, μὲ τὶς ἀτέλειες καὶ ἐλλείψεις πού ἀναφέραμε, μποροῦσε νὰ φορτωθῇ ἀπὸ μιὰ μακρινὴ χώρα στὸ πλοῖο, ὕστερα ἀπὸ ἕξι μῆνες ἢ νὰ κἀνῃ γενικὰ καὶ ἕνα χρόνον, ἀν ἦταν ὁ τόπος τῆς παραγγελίας πολὺ μακριά, ὥσπου νὰ παραδοθῇ στὸν προορισμό του. Ἐπομένως ὁ ἐπιχειρηματίας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σταθερὰ πεπεισμένος ὅτι μέσα σὲ μιὰ τόσο μεγάλη προθεσμία χρόνου θὰ κρατιόνταν ὅσα εἶχαν συμφωνηθῇ, ὅτι τίποτε δὲ θὰ ἄλλαζε ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ συμφωνία καὶ παραγγελία. Τὸ πόσο σπουδαία εἶναι ἡ σημασία τῆς οἰκονομικῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἀρετῆς μποροῦμε νὰ τὸ ἐννοήσουμε. Ἡ συμβολὴ τῆς στὶς ἀνθρώπινες γενικότερα σχέσεις εἶναι τεράστια. Ἡ ἀ π ὅ σ τ α σ η τ ὠ ν τ ὅ π ω ν συνέβαλε στὴν ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς ἀρετῆς στὸ οἰκονομικὸ πεδίο.

Ἐνα ἄλλο ἐπίσης γεγονός πού προκάλεσε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐμπιστοσύνης, σὰν πρωταρχικῆς ἀρχῆς καὶ βάσης μεταξύ τῶν ἐμπορευομένων, εἶναι τοῦτο: Τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα ἀγοράζει ὁ ἔμπορος ἢ ὁποιοσδήποτε καταναλωτής, δὲ φανερώνουν ἔτσι καθαρὰ, πολλὰς φορές, τὴν ποιότητά τους. Ὑπάρχουν ιδιότητες προϊόντων πού γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτές, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλὰς ἄλλες πού ἀπαιτοῦν ἕνα μικρὸ ἢ μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα, γιὰ

νά γίνουν αντιληπτές, νά παρουσιάσουν τήν πραγματική τους ὄψη ἐξωτερικά. Χρειάζεται νά δοκιμασθῇ ἡ ποιότητά τους κατὰ τή διάρκεια τῆς χρήσης, τῆς καταναλώσεως.

Τό ὕφασμα π.χ. χρειάζεται ἕνα χρονικό διάστημα χρήσης, γιά νά ἰδοῦμε ἂν καί κατὰ πόσο εἶναι ὕφασμα κάποιας ποιότητας, γερό, δυνατό, ἀντοχῆς. Ἐπίσης τὰ παπούτσια δέ μᾶς δείχνουν ἀμέσως τήν ποιότητά τους· ἀπαιτεῖται χρόνος χρήσης, ὅποτε θά ἰδοῦμε, ἂν θά βγοῦν, ὅπως λέμε, καλὰ ἢ ὄχι, ἂν θά εἶναι γερά, ἀντοχῆς. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τὰ χρώματα, ἂν κόβουν ἢ ὄχι, ἢ μέ τὰ αὐγά, ἂν εἶναι φρέσκα, μέ τίς κονσέρβες, τὰ ψάρια κλπ. Ὅλα αὐτά τὰ διαπιστώνει κανένας μετά τήν ἀγορά τῶν ἐμπορευμάτων καί κατὰ τόν χρόνο τῆς χρήσης των, δηλ. πάντα ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἐπομένως εἶναι κανένας ἐξαρτημένος ἢ μᾶλλον ἀφήνεται στά ὅσα θά τοῦ πῆ καί στά ὅσα θά τόν πληροφορήσῃ ὁ πωλητής.

Ἔτσι λοιπόν, μέ τήν ἐπίδραση αὐτῆ τοῦ χρόνου, ἀφοῦ κανένας δέν μπορεῖ κάτι ἀμέσως νά τό ἰδῇ, παρά θά τό δείξῃ ὁ χρόνος, εἶναι ἀναγκασμένος νά κάνῃ ἀγορά καλῇ τῇ πίστει. Αὐτή ἡ καλῇ τῇ πίστει συμβίωση καί συναλλαγῇ εἶναι ἕνας σπουδαῖος παράγων οἰκονομικο-κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας καί δημιουργίας ἀνθρώπινων σχέσεων.

Ἐπομένως τήν ἐμπιστοσύνη, τήν ὁποία θά ἔχη ὁ ἀγοραστής στόν ἔμπορο καί ὁ ἔμπορος στόν παραγωγό, τήν ἴδια θά πρέπει νά ἔχη καί ὁ πελάτης στόν ἔμπορο, τήν ἴδια νά ἔχουν ὅλοι οἱ συναλλασσόμενοι κατὰ οἰκονομικό τρόπο. Ὁ μικροπωλητής θά στηρίζεται στά ὅσα μέ ἐμπιστοσύνη ἀκουσε ἀπό τόν χονδρικήν πωλήσεως ἔμπορο καί αὐτός στή φέρμα τοῦ ἐργοστασίου καί ὁ πελάτης στό μικρέμπορο, στό λιανοπωλητή. Ὅταν ἡ ἐμπιστοσύνη δένη ὅλους αὐτούς τοὺς οἰκονομικούς καί κοινωνικούς παράγοντες, τότε ὁ καθένας εἶναι πεπεισμένος γιά ὅ,τι ἀγοράζει, ἔχει ἐγγυήσεις καί ἡ ἀγορά γίνεται πιό εὐχάριστη καί σέ μεγαλύτερη κλίμακα.

Τήν ἐμπιστοσύνη, σά βασικό θεμέλιο τῶν οἰκονομικο-κοινωνικῶν καί ἐμπορικῶν σχέσεων, δέν τήν προκάλεσαν μόνο παράγοντες χρόνου καί χρόνου, ἀλλά καί ὄλοι οἱ ἀκόμη παράγοντες. Ὑπάρχουν περιστατικά τέτοια, τὰ ὁποία πιέζουν τόν παραγωγό, τόν ἔμπορο, τόν ἐπιχειρηματία. Κι αὐτά τὰ περιστατικά εἶναι, πού ὀρισμένα εἶδη ὑπόκεινται στή φθορά καί ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νά φροντίσῃ ὁ ἐνδιαφερόμενος σύντομα γιά τήν τοποθέτησή τους, γιά τή διάθεσή τους στόν ἀγοραστή, ὁ ὁποῖος ὅμως δέ διαθέτει π.χ. αὐτή τή στιγμή ρευστό χρήμα. Ἔτσι

προκλήθηκαν πολλά ήθη και έθιμα πληρωμής, φαινόμενο σπουδαίας κοινωνικής και οικονομικής φύσης, τὸ ὁποῖο στηρίζεται ἐπάνω ἀκριβῶς στὴν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως π.χ. ἓνα ἀπλὸ δόσιμο λόγου, ὁ ὁποῖος κρατιέται πολλὲς φορὲς περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐγγύηση, πράγμα σπουδαῖο τόσο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ πλευρὰ του, ὅσο και τὴν οικονομικὴ ὄψη του, βασικός και ἐξαιρετός ὅρος ἀρμονικῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως και συναλλαγῆς. Πέρα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ σημασία της ἡ ἐμπιστοσύνη δείχνει και τὸ θάρρος τοῦ ἐμπόρου, τὸ ἐπιχειρηματικὸ του θάρρος.

Ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ σπουδαία αὐτὴ κοινωνικὴ ἀρετὴ, μὲ μεγάλες εὐνοϊκὲς ἐπιδράσεις στὴν κοινωνικὴ ζωὴ μας, συνέχει και ὀρίζει τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις μέσα σὲ ὅλα τὰ πεδία, και στὴν περίπτωση μας, στὸ οικονομικὸ και ἐμπορικὸ πεδίο, μέσα στὸ κοινωνικὸ δίκτυο τῶν συναλλαγῶν και τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Δημιουργεῖ τὸ ἔδαφος, ἐπάνω στὸ ὁποῖο θὰ βλαστήσουν οἱ *τίμιες προθέσεις*.

Ἐμπορευόμενος πρέπει νὰ περιβάλλῃ τοὺς ἄλλους μὲ ἐμπιστοσύνη, ὄχι μὲ τυφλὴ βέβαια, ὅπως εἴπαμε, παρὰ κατ' ἀρχὴν μὲ ἐμπιστοσύνη συντροφευμένη μὲ προσοχὴ και περίσκεψη κι ἀκόμη καλύτερα, ἂν ἦταν δυνατόν, νὰ τὴ συντροφεύῃ και μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς ἀ ν θ ρ ω π ο γ ν ω σ ί α ς. Πάντως, ὅταν μᾶς περιβάλλουν ἄλλοι μὲ ἐμπιστοσύνη, τότε αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἀμοιβαία, νὰ τὴν ἀνταποδίδουμε, γιατί τίποτε δὲν εἶναι πιὸ ἀποκαρδιωτικὸ ἀπὸ τὸ νὰ περιβάλλῃς κάποιον μὲ ἐμπιστοσύνη κι ἐκεῖνος νὰ σοῦ δείχνῃ δυσπιστία. Αὐτὴ ἡ στάση εἶναι καταστρεπτικὴ γιὰ τὴ δημιουργία κλίματος ἀνθρώπινων σχέσεων και ἀποκλείει κάθε εἶδος συνεργασίας. Ἡ δυσπιστία δυστυχῶς εἶναι ἡ πιὸ μαύρη ἀρρώστια τῆς ψυχῆς. *Καθετί*, εἶπε ἓνας ποιητής, *και τὸ πιὸ ἀθῶο, στὸ ἄρρωστο μάτι τοῦ δύσπιστου παίρνει τὸ ἔνδυμα τῆς κολάσεως*. Ἡ ἐμπιστοσύνη ἐνώνει, ἐνῶ ἡ δυσπιστία χωρίζει· αὐτὴ ἐμποδίζει κάθε ἐλεύθερη κίνηση τοῦ ἐμπορευομένου, γι' αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ πῆ: προσοχὴ στὴ δυσπιστία. Δυσπιστία, ἀλλὰ μὲ σύνεση και πρόνοια.

Ἐμπορευόμενος πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἰκανότητα νὰ ξυπνᾷ τοὺς ἄλλους ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸ πρόσωπό του, μὲ τὴν ἀκρίβεια τῶν λόγων του και τὴν ἀξιοπιστία του, ἀρετὲς ποὺ βρίσκουν τὴν ἐξωτερικεύσῃ τους στὴν καθημερινὴ ἐπικοινωνία ἐμπορευομένου και πελατείας. Ὡστόσο δὲν εἶναι μόνο αὐτὸς ὁ δρόμος, γιὰ νὰ κερδίσῃ κανένας τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἀνθρώπων, παρὰ μπορεῖ ὁ ἐμ-

πορευόμενος, όπως και κάθε άλλος, να αποκτήσει την εμπιστοσύνη με την καλή συμπεριφορά του, με τη στάση του. Πολλές φορές όμως ή στάση αυτή μπορεί, όπως είπαμε, να μη βασίζεται σε θετικά στοιχεία του χαρακτήρα, παρά να είναι απλώς μάσκα, φαινόμενο και υποκρισία και ο πελάτης, ο οποίος δεν είναι και λίγο ανθρωπογνώστης, δε θα μπορέσει να ξεχωρίσει το γνήσιο από το κίβδηλο, οπότε αργότερα θα δοκιμάσει όντως μεγάλη απογοήτηση. 'Αλλά και ο έμπορεύόμενος που προκαλεί την εμπιστοσύνη των άλλων, χωρίς να έχει πράγματι τις θετικές βάσεις, επάνω στις οποίες οικοδομεί αυτή, αργά ή γρήγορα θα δοκιμάσει κι αυτός τις συνέπειες της ψευτιάς του. Γι' αυτό θα πρέπει κανένας να προφυλάσσεται απ' ό,τι μπορεί να τον κάνει να χάσει την εμπιστοσύνη της πελατείας του, γιατί το ν' αποκτήσουμε την εμπιστοσύνη και να την κρατήσουμε είναι κάτι το εξαιρετικά σοβαρό για τον έμπορεύόμενο, για την οικονομική συναλλαγή, για την αρμονική συνεργασία και συμβίωσή μας γενικότερα μέσα στην κοινωνία.

"Αν κανένας σκεφθῆ και αντικρύσει βαθιά το πρόβλημα της εμπιστοσύνης και τη σπουδαία σημασία του για την οικοδόμηση της ζωῆς μας μέσα στην κοινωνία, θα διαπιστώσει πόσο μεγάλη ανάγκη ἔχουμε αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ἀρετῆς. Πόση ἔρημιά, φόβο, κρυάδα και κίνδυνο κλείνει μέσα της μιὰ κοινότητα ἀνθρώπων, μιὰ κοινωνία, χωρίς τὴν ἀμοιβαία εμπιστοσύνη τῶν μελῶν της. Στὸν τόπο μας δυστυχῶς αὐτὴ ἡ σπουδαία ἠθικὴ κοινωνικὴ ἀρετὴ δὲν εἶναι τόσο ἀναπτυγμένη, ὅσο πρέπει." Ἴσως νὰ μὴν μποροῦμε νὰ μαντέψουμε τὸ κακὸ πὺ περιμένει μιὰ κοινωνία, ὅταν δὲν προσέχει και δὲν καλλιεργῆ ἀνάμεσα στὰ μέλη της τὴν εμπιστοσύνη, ὅταν δὲ φροντίζει νὰ πλεθθῆ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων της με τὴ σπουδαία αὐτὴ κοινωνικὴ ἀρετὴ. Τὸ κακὸ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι μικρὸ, παρά εἶναι μεγάλο και κατὰ τρομακτικὸ τρόπο ἐπικίνδυνον.

Ἡ δυσπιστία εἶναι πλατιά ἀπλωμένη σὲ ὅλα τὰ κοινωνικά στρώματα. Οἱ αἰτίες εἶναι πολλές. Στὴ μακρόχρονη ἱστορία μας δοκιμάσαμε πολλές ἀπογοητεύσεις και διαψεύσεις. Παλιὰ και σύγχρονα βιώματα ἔκαναν τὸ λαὸ μας νὰ τείνει πολὺ πρὸς τὴ δυσπιστία. Ἡ εμπιστοσύνη σήμερα, σὰν κοινωνικὴ ἀρετὴ και σὰ γέφυρα κατανοήσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, περνᾷ μιὰ κρίση και ἡ κρίση αὐτὴ δὲν προέρχεται τόσο ἀπὸ ἐξωτερικὲς αἰτίες, ὅσο ἀπὸ ἐσωτερικὲς ἔχασε, φαίνεται, ὁ ἀνθρώπος τὴν εμπιστοσύνη πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, ἔγινε δὺσπιστος πρὸς

ἑαυτόν. Καὶ γι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸ λόγο δὲ δείχνει ἐμπιστοσύνη στοὺς ἄλλους.

Ὡστόσο, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχή, ἡ ἐποχή μας ἔχει ἀνάγκη τῆς ἀναπτυγμένης καὶ ἀπλωμένης ἐμπιστοσύνης, γιατί σήμερα ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ ἡ σύμφωνα μ'αὐτὴν ὀργάνωση τῆς ζωῆς μας μᾶς ἔκαναν νὰ ἐξαρτιόμαστε πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους μας. Ἡ αὐτάρκεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πρόοδο τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ὅλο καὶ ἀφανίζεται.

Παρατηροῦμε καὶ ζοῦμε μιὰ κατ' ἀμοιβαῖο τρόπο συνεχῆ ἐξάρτηση τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν τεχνικὸ πολιτισμὸ του κάνει ὅλο καὶ πιὸ ἀνεξάρτητο τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ φύση, ἀλλὰ σύγχρονα ὅλο καὶ πιὸ ἐξαρτημένο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ φαινόμενο ἀπαιτεῖ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ καλλιέργεια τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν.

Ἡ δυσπιστία δηλητηριάζει στὸν πυρήνα τῆς ἀνθρώπινες σχέσεις. Τὰ ὅσα ἔπαθε ὁ κόσμος κατὰ τὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια πλήγωσαν βαριὰ τὴ σταθερότητα τῆς ἐμπιστοσύνης. Τὸ κακὸ εἶναι πὺ δὲν τέλειωσαν, φαίνεται, οἱ δοκιμασίες τοῦ κόσμου στὴ βαριὰ μορφή τους. Ἀλλιῶς δὲ θὰ κατεχόταν αὐτὸς ἀπὸ τὴν πιὸ καταστροφικὴ ἀγωνία καὶ τὸν ὑπαρξιακὸ φόβο, τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία του, αὐτὴ πὺ εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ ἀφανισμοῦ, σὲ σοβαρὸ βαθμὸ, τῆς ἐμπιστοσύνης ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ στοὺς λαούς. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος λευτερωθῆ, ἀπολυτρωθῆ ἀπὸ τὸν ὑπαρξιακὸ φόβο του, τότε θὰ μπορέσῃ νὰ βρῆ τὴ χαμένη ἐμπιστοσύνη του.

3. Ἡ ἀξιοπιστία.

Ἡ ἀξιοπιστία εἶναι γενικὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σπουδαῖες ἠθικὲς κοινωνικὲς ἀρετές. Δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ ἀξιόχρεο καὶ τὸ ἀξιόπιστο ἢ βάση κάθε σοβαρῆς ἐμπορικο-οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ γενικότερα εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, μιὰ κοινωνικὴ ἀρετὴ ἀπὸ τὶς λίγες, τόσο περιζήτητη, ὅσο καὶ σπάνια.

Ἀξιόπιστος εἶναι ἐκεῖνος πὺ εἶναι ἄξιος τῆς πίστεως, τῆς ἐμπιστοσύνης, ἐκεῖνος πὺ ἐκπληρώνει ἀνειλημμένες ὑποχρεώσεις, ἐκεῖνος πὺ πράττει καὶ κάνει ὅ,τι ὑπόσχεται. Ἐκεῖνος, πὺ δὲ δίνει τὸ λόγο του γιὰ τὸ ἓνα ἢ γιὰ τὸ ἄλλο, μικρὸ ἢ μεγάλο, ἀβασάνιστα, ἀνεδαφικὰ καὶ χωρὶς συνείδηση τῆς εὐθύνης του, ὅπως ὁ ἀναξιόχρεος, πὺ ὑπόσχεται μὲ εὐκολία καὶ μάλιστα πολλὰ, γιὰτὶ ξέρει, πῶς δὲ θὰ κρατήσῃ ἀπ' ὅσα ὑποσχέθηκε τίποτε ἢ ἐλά-

χιστα. Ὁ ἀξιόπιστος ὑπόσχεται λιγότερα ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ κάνη. Πίσω ἀπὸ τὸ ν α ί του κρύβονται περισσότερα ἀπ' ὅσα ὁ ἴδιος θὰ κάνη, θὰ ἐκπληρώσῃ. Γι' αὐτό, κι ἐπειδὴ δὲ λέγει τὸ ν α ί, δὲ δίνει τὸ λόγο του τόσο εὐκόλα, δηλ. κατὰ ἐπιπόλαιο καὶ πομπώδη τρόπο, παρὰ ὕστερα ἀπὸ περίσκεψη. Μᾶς φαίνεται πολλές φορές σὰ νὰ στερεῖται εὐγένειας, νὰ στερεῖται διαθέσεως γιὰ νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσῃ. Μᾶς φαίνεται σὰ λιγότερο πρόθυμος ἀπ' ἐκεῖνον τὸν ἄλλον, πού μὲ εὐκολία ὑπόσχεται, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἴδια εὐκολία λησμονεῖ αὐτὰ πού ὑποσχέθηκε. Ὡστόσο μᾶς παρουσιάζεται μὲ τὴν προθυμία του ἡ ὁποία μᾶς ἀπατᾷ καὶ ἡ ὁποία μένει ἀπλῶς σ' αὐτὸ τὸ στάδιο τῆς δῆθεν εὐγένειας, χωρὶς περιεχόμενο. Εὐγένεια βέβαια καὶ ἀξιοπιστία εἶναι δυνατὸ, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖο νὰ συντροφεύωνται, γιατί καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βρίσκονται μαζί μέσα στὸν ἄνθρωπο τοποθετημένα. Ἡ εὐγένεια, ἡ εὐπροσηγορία τὸ πρόσχαρο, ἡ φιλοφροσύνη, εἶναι ἀρετὲς μὲ σπουδαῖες εὐμενεῖς κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις, ὅταν εἶναι ἀπλωμένες στὰ μέλη μιᾶς κοινωνίας. Κι ἂν αὐτὲς οἱ ιδιότητες εἶναι γενικότερα σπουδαίας κοινωνικῆς σημασίας, εἰδικότερα γιὰ τὴν κοινωνικὴ λειτουργία πού λέγεται ἐμπόριο καὶ οἰκονομικὴ ἐπιχείρηση εἶναι, ὅταν μάλιστα συντροφεύωνται ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία, σπουδαιότατες. "Ὅταν ὁ ἐμπορευόμενος ἐμφορῆται ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀρετὲς, τότε ὁ πελάτης βγάνει τὸ συμπέρασμα καὶ σχηματίζει τὴ γνώμη, πὼς δὲν πρέπει νὰ φοβᾶται γιὰ τίποτε ἀπ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο· χάνεται ἡ δυσπιστία καὶ ἡ ὑποψία ἀφανίζεται.... Κοίταξε, ἔγραφε κάποτε στὸ γιό του ἓνας ἐπιχειρηματίας μεγάλων οἰκονομικῶν ἐργασιῶν, πού δημιούργησε ὀλόκληρη δυναστεία ἐμπορικοῦ οἴκου, κοίταξε καὶ πρόσεξε πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ εἶσαι εὐπροσῆγορος καὶ εὐγενὴς στὶς συναλλαγές σου καὶ μάλιστα νὰ σὲ διακρίνῃ ἡ ἀβίαστη εὐγένεια, ὅσο καὶ ἡ ἀξιοπιστία. Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος νὰ γίνῃς ἀγαπητὸς στὴν κοινωνία καὶ ἀνεκτός... Καὶ συνέχισε: "Ἐχω ἰδεῖ πολλοὺς ἀνθρώπους πού εἶχαν πολλὰ προσόντα, ὡστόσο δὲ γίνονταν ἀγαπητοὶ καὶ ἀνεκτοί, γιατί τοὺς ἔλειπε τὸ εὐπροσῆγορο καὶ τὸ ἀξιόχροο, τὸ ἀξιόπιστο. Εἶδα κι ἄλλους πολλοὺς πού δὲν εἶχαν τὶς μεγάλες ἰκανότητες αὐτῶν κι ὅμως εἶχαν τὴν εὐπροσηγορία καὶ γίνονταν ἀγαπητοὶ καὶ ἀνεκτοὶ καὶ προόδευαν στὶς ἐπιχειρήσεις τους κι ἔζησαν εὐτυχισμένοι, γιατί σκορποῦσαν στοὺς ἄλλους χαρὰ καὶ μὲ τὴν ἀξιοπιστία τους ἐμπιστοσύνη.

Πολλοὶ ἄνθρωποι ὑπόσχονται πολλά, δὲ λένε ποτὲ ὄχι· τόσο σοῦ φαίνονται πρόθυμοι, πού λές, πὼς αὐτοὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἴδια ἡ προθυμία ἐνσαρκωμένη. Ὡστόσο οὔτε στὸν

ὕπνο τους, οὔτε σὰν ὄνειρο δὲν ξαναγυρίζουν πίσω στὰ ὑποσχέματα. Λησμονοῦν μὲ τόση εὐκολία, μὲ ὅση καὶ δίνουν τὶς ὑποσχέσεις. Κι ὅμως εἶναι ἄπρεπο, σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας, νὰ λησμονῆ κανένας ὅ,τι ἔχει ὑποσχεθῆ νὰ κάνη. Κι αὐτὸ ἂν εἶναι σὲ ὅλα τὰ πεδία ὀλέθριο, ὀλεθριότερο εἶναι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ ἐμπόριο, παρὰ τὴ γνώμη ποὺ ἐπικρατεῖ, πὼς στὸ ἐμπόριο ὅλα δικαιολογοῦνται καὶ ὅλα ἐπιτρέπονται. Πλάνη ἐξαιρετικὰ μεγάλη, τὴν ὁποία καὶ πληρώνομε δυστυχῶς, σὰ συνολικὴ ἐμπορικὴ πρόοδο καὶ οἰκονομικὴ δραστηριότητα, ἀκριβᾶ.

Ἡ ἀξιοπιστία πρέπει νὰ ἰσχύη ὄχι μόνο ἐκεῖ ποὺ μᾶς ἐπιβάλλεται μιὰ ὑποχρέωση, ἀλλὰ κι ἐκεῖ ποὺ ἀναλαβαίνομε ἀπὸ δική μας ἐλεύθερη προαίρεση, κάτι νὰ ἐκπληρώσουμε.

Δυστυχῶς ὅποιος ρίξη μιὰ προσεκτικὴ ματιὰ μέσα στὴ συμβιωτικὴ κοινότητα τῶν ἀνθρώπων, καταλήγει στὸ συμπέρασμα, πὼς λίγοι εἶναι ἀξιόχρεοι καὶ ἀξιόπιστοι σὲ ὅ,τι ἔχουν ἀναλάβει νὰ φέρουν εἰς πέρας μὲ ὑπευθυνότητα τέτοια, ποὺ νὰ μὴ μᾶς δημιουργῆται καὶ ἡ ἐλάχιστη ὑποψία, πὼς τὸ ὑποσχημένο ἢ δὲ θὰ ἐκτελεσθῆ ἢ, ἂν ἐκτελεσθῆ, θὰ ἐκτελεσθῆ ἐλαττωματικά. Αὐτὴ ἡ ἐλαττωματικὴ ἐκτέλεση τῶν συμφωνημένων καὶ ὑποσχημένων σὲ ὅλα δυστυχῶς τὰ πεδία τῆς δραστηριότητάς μας ἔχει γίνει κανόνας, γιὰ μεγάλη, πολὺπλευρὴ καὶ πολὺμερὴ ἠθικὴ ζημία κ.λ.π. ὅπως καὶ στὸ πεδίο τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητάς μας. Στὴν ἀγορὰ καὶ στὴν πώληση ἔγινε ἀνασταλτικὴ δύναμη, σοβαρὸ καὶ πρωταρχικὸ ἐμπόδιο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξη τοῦ οἰκονομικοῦ βίου μας. Εἶναι ἐξαιρετικὰ θλιβερὸ, θλιβερότερο ἀπ' ὅσο μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε καὶ πολὺ εὐγλωττο γιὰ τὴν ποιότητά μας ἐκεῖνο ποὺ στὰ κρυφὰ ἢ στὰ φανερά πιστεύομε στὸν τόπο μας, πὼς ὅποιος ἀφήνεται στὸ ἀξιόπιστο τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς εἶναι ἐγκαταλελειμμένος.

Ὅλες οἱ ἀρετὲς καὶ τάσεις μας εἶναι δοσμένες ἀπὸ τὴ φύση στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἔχουν κι αὐτές, ὅπως καὶ ἡ σπουδαία κοινωνικο-οἰκονομικὴ ιδιότητα τοῦ χαρακτήρα μας, ἡ ἀξιοπιστία, ἀνάγκη ἀπὸ ἀσκησῆ. Ὡστόσο δὲ τὴν καλλιεργοῦμε καὶ δὲ μᾶς ἔχει γίνει φανερὸ τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς ἀξίας ποὺ κλείνει μέσα τῆς αὐτῆς ἢ ἀρετῆς, ὅσο καὶ τῆς κοινωνικῆς σημασίας τῆς. Ἡ ἀξιοπιστία, ὅταν συντροφεύεται ἀπὸ μιὰ ὑψηλὴ ὑπευθυνότητα, μᾶς δίνει τὴ δύναμη νὰ κυριαρχήσουμε ἐπάνω σὲ τὶς δυνάμεις ποὺ ἀντιστρατεύονται στὸ ἀξιόπιστο, ὅπως ἡ νωχέλεια, ἡ ραστώνη, ἡ τάση πρὸς τὸ ψέμα, ἡ ἀνεμελιά, ὁ ὑπερτροφικὸς ἐγωισμὸς μας καὶ ἡ ματαιοδοξία μας.

Ἄξιόπιστος δὲν πρέπει νὰ εἶναι κανένας μόνο στὰ μεγάλα, ἀλλὰ καὶ στὰ μικρά, γιατί πάντα οἱ ρίζες τῶν μεγάλων βρίσκονται μέσα στὰ μικρά. Τὸ κράτημα τοῦ λόγου τόσο στὰ μικρά, ὅσο καὶ στὰ μεγάλα, δείχνει ὡς ποιοὶ σημεῖο ὁ ἄνθρωπος ἔφθασε σὲ ἐσωτερικὴ ὀριμότητα, ὡς ποιοὶ σημεῖο εἶναι μιὰ προσωπικότητα στὴν ἀρνητικὴ πλευρά, ὡς ποιοὶ σημεῖο εἶναι ἕνας ἄνθρωπος τῆς στιγμῆς, χωρὶς σταθερότητα καὶ βάθος, χωρὶς σταθερὸ ἐσωτερικὸ πυρήνα, αὐτὸς ποὺ θὰ τοῦ δίνει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του, τῆς προσωπικότητάς του, ποὺ δὲ νικιέται ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ἀπὸ κάθε νέα ἐντύπωση, ἐπιθυμία ἢ μανία.

Εἶναι πολὺ ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψη ποὺ ἐπικρατεῖ στοὺς πολλοὺς τοῦ τόπου μας, πὼς ἡ κοινωνικὴ λειτουργία ἐμπόριο ἢ οικονομικὴ ἐπιχείρηση καὶ κίνηση δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀξιόπιστους ἀνθρώπους. Ἴσως σὲ κανένα ἄλλο πεδίο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας νὰ μὴν ἔχουμε τόσο μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ ἀξιόπιστους ἀνθρώπους καὶ εὐσυνείδητους, ὅση σ' αὐτὸν τὸν τομέα. Εἶναι χαρὰ Θεοῦ νὰ βροῖσκης μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, καὶ στὴν περίπτωσή μας στὸ πεδίο, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε, ἀνθρώπους, στοὺς ὁποίους ν' ἀφήνεσαι μὲ ἐμπιστοσύνη καὶ μὲ πεποίθηση, πὼς ἐκεῖνο ποὺ ἀνέλαβαν, δηλ. ὑποχρεώσεις καὶ καθήκοντα, θὰ τὰ ἐκπληρώσουν μὲ συνείδηση εὐθύνης, μὲ αὐτοτέλεια καὶ χωρὶς πίεση, ἔλεγχο καὶ ἐνοχλητικὲς ὑπομνήσεις, μὲ ἀκρίβεια στὸ χρόνο καὶ συνέπεια στὰ ὑποσχημένα, μέσα σὲ ὄρια τάξης καὶ αὐτοπειθαρχίας, αὐτῆς ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο ἀνεξάρτητο ἀπὸ δελεαστικὲς στιγμὲς καὶ διαθέσεις. Ἡ εὐσυνείδητη ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ συνείδηση τῆς εὐθύνης, βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀξιοπιστίας, θεωροῦνται ἀνεκαθεν βασικὲς ἀρχὲς κοινωνικῆς ἀρμονικῆς ζωῆς. Σήμερα ὅμως φαίνεται νὰ παίρνουν μεγαλύτερη ἀκόμη σημασία, γιατί ἡ ἐποχὴ μας παρουσιάζει ἴσως περισσότερους ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἀνθρώπους μὲ σβησμένο τὸ συναίσθημα τοῦ καθήκοντος. Εἶναι σήμερα πλατιά ἐξαπλωμένο τὸ κακό, ποὺ ὀδηγεῖ στὸ ἀναξιόπιστο ἐξαιτίας τῶν πολέμων, τῶν ταραχῶν καὶ τῆς συγχύσεως, μέσα στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας, ἐξαιτίας τῆς πλατιάς ὀφελιμιστικῆς ἠθικῆς ποὺ κυριαρχεῖ, τοῦ ὑπερτροφικοῦ ἐγωισμοῦ μας, ποὺ σήμερα ἀναπτύχθηκε ἴσως περισσότερο ἀπὸ ἄλλη φορὰ, ἢ καὶ τῆς ἐλλείψεως πραγματικῆς θρησκευτικῆς πίστεως.

Ὅταν λέμε καθήκον στὴν ἀπλὴ ἔννοιά του, ἐννοοῦμε ὅτι πρέπει νὰ ἐκπληρώνουμε στὴν ὁποιαδήποτε ἐνασχόλησή μας, τὴν ὁποιαδήποτε ἀνθρώπινη ὑποχρέωσή μας. Τὸ καθήκον μας μπορεῖ

νά περιλαμβάνη τόσο τὸ στενὸ κύκλο μας, ὅσο καὶ τὸν εὐρύτερο κοινωνικὸ καὶ ἔθνικὸ μας κύκλο καὶ ἀκόμη πῦρ πέρα τὸν πανανθρώπινο. Ὅπου λείπει ἡ συνείδηση τοῦ καθήκοντος, ἐκεῖ βρίσκεται σὲ κίνδυνο ἡ ἀξιοπιστία, τὸ ἀξιόχρεο καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἀφανίζεται ἡ βεβαιότητα καὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ εἶναι βέβαιος, ἂν ὁ ἄλλος θὰ ἐκπληρώσῃ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐπιφορτισμένος, γιατί ὅταν σιγήσῃ ἡ φωνὴ τοῦ καθήκοντος, ἡ συνείδηση τῆς εὐθύνης, τότε ἡ ἐκτέλεση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ διάθεση, τὸ συμφέρον, τὴ νοοτροπία, τὴ συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια, ἀπὸ τὶς ροπὲς καὶ τὰ προσωπικὰ πάθη.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς γενικότερα, σὲ ὅλα τὰ πεδία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ φυσικὰ καὶ στὸ ἐμπορικὸ - οἰκονομικὸ πεδίο, δὲν παρατηρεῖ κανένας νὰ γίνεται τίποτε σὲ ὄ,τι ἀφορᾷ στὴ διαπαιδαγώγησή μας στὸ ἀξιόπιστο, στὸ ἀξιόχρεο, καὶ στὸ καθήκον. Δὲ λαβαίνομε τόσο, ὅσο πρέπει στὰ σοβαρά, τὴν ἀνάληψη εὐθύνης καὶ τὴν ἐκτέλεση ὑποχρεώσεων. Παρατηρεῖται σὲ πλατιά κλίμακα ἐξαπλωμένο μέσα στὴν κοινωνία μας καὶ ἰδιαίτερα ἀκόμη στὸ ἐμπορικὸ - οἰκονομικὸ πεδίο, τοῦτο τὸ παράξενο : Πολὺς κόσμος νὰ ἐπαινῇ ἐκεῖνον πὺ ἀποφεύγει μὲ διάφορα μέσα ἢ ἀποτινάζει ἀπὸ τοὺς ὤμους του τὶς ὑποχρεώσεις πὺ ἔχει ἀναλάβει. Ὁ πολὺς κόσμος χαίρεται τὸν ἔξυπνο μὲ τὴν ἰδιότυπη ἔννοια πὺ δίνομε σ' αὐτὴ τὴ λέξη, τὸν καταφερτζή, μιὰ λέξη, ἡ ὁποία ἀπὸ ἔννοια ντροπῆς κατάντησε, δυστυχῶς, ἔπαινος στὸ στόμα τῶν πολλῶν. Ἐχουν βέβαια καὶ οἱ λέξεις τὴν ἱστορία τους καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἔννοιά τους καὶ ἡ ἐκάστοτε σημασία τους δείχνει τὴν ἠθικὴ στάθμη τῆς κοινωνίας μας. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἀποκαρδιωτικὸ καὶ πιάνει ὅλα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας μας καὶ ὅλους τοὺς κλάδους καὶ πρέπει νὰ μᾶς ἀνησυχῇ πολὺ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς μας ζωῆς καὶ εἰδικότερα τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ἀναπτύξεως.

Ἡ οἰκονομία δὲν εἶναι, ὅπως τονίσαμε, κάτι τὸ κατ' ἔξοχὴν ὕλιστικόν, ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνεται ἔτσι· ἢ πάλι ὅσο κι ἂν εἶναι κάτι τὸ ὕλιστικόν, ὥστόσο στηρίζεται σὲ ἠθικὲς ἰδεαλιστικὲς ἀξίες, γιατί ἡ διαρκὴς πρόοδος μιᾶς οἰκονομικῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μιᾶς χώρας ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ πόσο καὶ ὡς ποῖο σημεῖο διέπεται ἀπὸ τὶς ἀξίες τῆς τιμιότητος, τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς ἀξιοπιστίας, τῆς ἀλήθειας. Κι ἂν αὐτὰ ἰσχύουν γιὰ μιὰ οἰκονομικὴ ἐπιχείρηση, ἰσχύουν ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὶς βάσεις καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου οἰκονομικο-κοινωνικοῦ προβλήματός μας, τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας μας.

Θέλομε νὰ ποῦμε, πῶς, ἂν ἡ ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας δὲ διέπεται ἀπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, τότε δὲν πρόκειται νὰ πετύχουμε στὴν προσπάθειά μας, γιὰτὶ ἀλίμονο, ὅταν κανέννας ἀπογοητεύη τοὺς ἀγοραστὲς τῶν προϊόντων του. Δυστυχῶς ὡς σήμερα δὲν μπορέσαμε, παρὰ τὶς ἐξαιρέσεις, στὸν κανόνα ν' ἀποφύγουμε στὶς ξένες ἀγορὲς τὴν ἀπογοητεύση τους ἀπὸ μέρους μας, ὅσο κι ἂν ἀπὸ τὴ φύση τους πολλὰ ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς γῆς μας εἶναι ἀνώτερα τῶν ἄλλων. Δὲ θέλομε δυστυχῶς νὰ μάθουμε, πῶς τὸ ψέμα τόσο στὴν παραγωγή, ὅσο καὶ στὸ ἐμπόριο εἶναι θανάσιμος ἐχθρός.

4. Ἡ ἀλήθεια.

Μιὰ ἄλλη, στενά δεμένη μὲ τὴν ἀξιοπιστία, τὸ ἀξιοχρεο, τὴν τιμιότητα καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη κοινωνικὴ ἀρετὴ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια. Ὅσο κι ἂν ἔχη σοβαρότητα ἢ σημασία τῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν προσωπικὴ ζωὴ, ἔχει ἀκόμη μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴν κοινωνικὴ συμβίωση. Φαίνεται νὰ εἶναι τριμμένη πιά ἀλήθεια, ὅτι ἡ ὅλη ἀνθρώπινη κοινωνία βασίζεται ἐπάνω στὴν ἀλήθεια, ἐνῶ ἡ κυριαρχία τῆς ψευτιάς αἶρει τὴν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ διαλύει ὅλες τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Ἡ ἀλήθεια στὴν πρακτικὴ σημασία της γιὰ τὴν κοινωνία καὶ τὴ ζωὴ της σχηματίζει καὶ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ ὄρο, τὴ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ὅλης ζωῆς μας. Ὅλη ἡ ζωὴ, σ' ὅλη της τὴν ἔκφραση, σὲ ὅλα τὰ πεδία, στηρίζεται ἢ πρέπει νὰ στηρίζεται στὴν ἀξιοπιστία καὶ στὴν ἀλήθεια, σὲ ὅλες τὶς σχέσεις της καὶ τὶς διακλαδώσεις της, δημόσιες καὶ ἰδιωτικές. Ἡ ἀναλήθεια, ἡ ἀπεμπόληση τῆς ἀλήθειας, ὀδηγεῖ ἀργὰ ἢ γρήγορα στὴν καταστροφὴ ἢ στὴ διάλυση κάθε συμβιωτικῆς κοινότητος. Ὅπου ἓνα οἰκοδόμημα οἰκοδομεῖται μὲ ψεύτικα ὑλικά, ἀσφαλῶς θὰ πέση. Ὅταν τὰ ὑλικά ποὺ παρέχονται γιὰ τὴν οἰκοδόμηση εἶναι πρόστυχα, ἐκεῖ ποὺ ἡ μανία τῆς ἐπικέρδειας, ἡ κακία, ἡ πρόθεση ἢ ἡ ἐπιπολαιότητα καὶ ἡ ἀβελτηρία παρέχουν ψεύτικα ὑλικά, τὸ οἰκοδόμημα πέφτει...

Ὁ οἰκοδόμος, φυσικά, δὲν μπορεῖ κάθε κομμάτι καὶ μῦρο τοῦ ὑλικοῦ νὰ τὸ ἐξετάσῃ, παρὰ ἀφήνεται στὴν τιμιότητα τοῦ προμηθευτῆ. Ἡ τιμιότητα καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν προσώπων θὰ πρέπει νὰ τοῦ ἐγγυῶνται γιὰ τὸ ὑλικό. Ἐτσι ἡ ἀλήθεια ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ ὄρο τῆς ὅλης μας κοινωνικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἄν στὴ θέση τῆς ἀλήθειας τοποθετήσουμε τὸ ἐπάνω κάτω, τὴν ἀβεβαιότητα, τότε ὅλη ἡ σιγουράδα τῆς ζωῆς μας ἀπειλεῖται. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς κοινωνικῆς ἀξίας σείεται, δονεῖται σὰ θεμέλιά της, γι' αὐτὸ

και ο ψεύτης είναι ένας από τους πιο επικίνδυνους εχθρούς της κοινωνίας, είναι πιο επικίνδυνος κι από τον κλέφτη. Την κλεψιά ως ένα σημείο, μπορεί κανένας να την προβλέψει, να την προλάβει. Ο ψεύτης όμως μοιάζει με τον κιβδηλοποιό, στέκεται στην ίδια μ' αυτόν γραμμή. Δεν μπορεί π.χ. ο κανένας να έλεγχοι και να εξετάζει τα νομίσματα. Έφ' όσον δέν κινήθηκε ή ύποψία της κιβδηλίας τους, τὰ δέχεται άνεξέταστα. Πάνω στο ίδιο αίσθημα αυτής της σιγουριᾶς και βεβαιότητας στηρίζεται ή όλη μας ζωή και κίνηση. Αν δεχτούμε, πώς ή κιβδηλοποίηση του νομίσματος ή ή παραποίηση κάθε έγκυρου έγγραφου και πρωτότυπου επιτρεπόταν, τότε όλος ο κόσμος θα πλημμύριζε από κιβδηλα και παραποιημένα. Για κάθε χαρτονόμισμα θα έπρεπε πρώτα να διαπιστωθῆ ή γνησιότητά του. Το ίδιο και με την αλήθεια και το λόγο. Αν άπεμπολουσε κανένας την ειλικρίνεια και την αλήθεια σαν αρχές κοινωνικής ζωής, δε θα μπορούσε να έχη καμιά εμπιστοσύνη στους λόγους των άλλων. Κάθε μας φράση, κάθε μας λόγος, ανακοίνωση, ή διαβεβαίωση, θα έπρεπε να υπόκειται σε έλεγχο για τη βασιμότητα και την αλήθεια του. Ο έλεγχος αυτός θα ήταν αδύνατο να είναι όλικός, γιατί θα χρειαζόταν ή βοήθεια και άλλων, για να ανακαλύψουμε, αν αυτός ή εκείνος ο λόγος είναι σωστός κι αληθινός. Μα πάλι και στών άλλων τίς ανακοινώσεις και τὰ λόγια θ' άμφιβάλλαμε και θα χρειαζόταν νέα έρευνα και νέα διαπίστωση κι αυτό θα ήταν άτέλειωτο και χωρίς άκρη, χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Και μόνο εκείνες τίς περιπτώσεις θα μπορούσαμε να έλέγχουμε, που θα έπεφταν στη δική μας και μόνο αντίληψη και μόνο αυτές θα θεωρούσαμε αληθινές.

Είναι και στο σημείο αυτό, που άφορᾶ στο πρόβλημα της αλήθειας στις έμπορικές και οικονομικές συναλλαγές, πλάνη μεγάλη, ή γενικότερη αντίληψη που επικρατεί ακόμη σήμερα, πώς οί συναλλαγές αυτές δέν έχουν ή δέν πρέπει να έχουν σχέση με την αλήθεια και την ειλικρίνεια, για να πετύχουν. Δυστυχώς όμως είναι κοινή ή αντίληψη στον τόπο μας, πώς συνώνυμο της έμπορικής εργασίας είναι το ψέμα. Είναι τόσο άπλωμένη αυτή ή αντίληψη που θεωρείται σαν άπίστευτο, πώς μπορεί και πρέπει να μην είναι έτσι τὰ πράγματα. Γι' αυτό και στο πεδίο της βιομηχανίας, της εργασίας, του έμπορίου, της αγοράς και της πωλήσεως, θαυμάζουν οί πολλοί εκείνον που κατορθώνει με τρόπο, δηλ. με άπάτη, να σου προσφέρει και να σου πουλήση έλαττωματικά πράγματα, άτελη, ψεύτικα στην ποιότητα, σαν αυτά να ήταν καλά, άρτια, και ποιότητας προϊόντα, για τὰ όποια πληρώνεται καλά και στο άρτιο. Δυστυχώς αυτά τὰ τεχνάσματα τὰ συναντᾶ κανένας μέσα στον κόσμο

τῆς συναλλαγῆς μας σὲ κάθε βῆμα του. Μ'αὐτὸ ὅμως τὸ νόημα, μ' αὐτὴ τὴ νοοτροπία μας, ἂν δὲν ἀλλάξουμε, δὲ θὰ μπορέσουμε οὔτε τὴν ἐκβιομηχανισμὸς μας νὰ ἐπιτύχουμε οὔτε, κατὰ μείζονα λόγο, νὰ συναγωνισθοῦμε ἢ νὰ πάρουμε κι ἐμεῖς σήμερα κάποια ὑπολογίσιμη θέση μέσα στὴν εὐρωπαϊκὴ ἀγορά, μέλη τῆς ὁποίας καὶ εἴμαστε.

Ἡ ἀντιοικονομικὴ καὶ ἀντικοινωνικὴ νοοτροπία μας δὲν ἀλλάζει βέβαια καὶ τόσο εὐκόλα· ὥστόσο πρέπει βασικὸ θεμέλιο τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας μας, σὲ ὅλα τὰ πεδία, νὰ εἶναι οἱ ἠθικὲς ἀρχές, ἰδανικὸ σπουδαῖο καὶ σωτήριο γιὰ τὸν τόπο μας. Στὶς οἰκονομικὰ ἀναπτυγμένες χώρες κυριαρχεῖ πνεῦμα εὐσυνειδητῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος καὶ ἠθικῆς τῆς ἐργασίας. Χωρὶς αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἅς τὸ βγάλουμε ἀπὸ τὸ νοῦ μας, οὐσιαστικὴ πρόοδος δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ κανένα πεδίο καὶ ἀσφαλῶς οὔτε καὶ στὸ οἰκονομικο - ἐμπορικὸ. Σήμερα στὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες κοινωνίες γίνεται ἕνας ἀγῶνας γιὰ τὴν καταπολέμηση στὸ ἐμπορικο - οἰκονομικὸ πεδίο τῆς ἀνακρίβειας, τῆς ψευτιᾶς. Ὑψώνονται πολλὲς φωνές καὶ ἀντιρρήσεις ἐναντίον τῆς διαφημίσεως ἐκείνης, πού δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθεια, παρὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἀνακρίβεια καὶ τὴν ἀπάτη. Ἀπὸ παρατηρήσεις ὅμως πού ἔγιναν ἐπάνω στὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς ἀνακρίβειας ἔβγαλαν τὸ συμπέρασμα, πὼς κερδισμένοι μένουν πάντα ἐκεῖνοι οἱ ἐμπορευόμενοι, πού τὸ περιεχόμενο τῆς διαφημίσεως τῶν προϊόντων τους ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια, στὰ πράγματα. Ἐνα ἐμπόριο πού θέλει νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ σταθερὴ πελατεία, δὲ διαφημίζει ψευδεῖς καὶ μὴ ὑπαρκτὲς ιδιότητες προϊόντων οὔτε μισοαληθινές, γιὰτὴ ἢ μισὴ ἀλήθεια, λέγει ἕνας ἐρευνητῆς αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, ἀπογοητεύει, προκαλεῖ τὴ δυσπιστία, τὴν ἀμφιβολία στὴν ποιότητα τῶν προϊόντων καὶ δυσμενῆ ἐπίδραση στὴν ἰκανότητα τῆς διαθέσεως τοῦ ἐμπορεύματος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀλήθεια ἀξίζει νὰ εἶναι κάτι σὲ διάρκεια. Ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη πρέπει νὰ κυριαρχῇ μεταξὺ τοῦ ἐμπορευομένου καὶ τοῦ καταναλωτῆ. Ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ἔργου τῆς πωλήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγορᾶς, πρέπει νὰ στηρίζεται στὴν ἰκανοποίηση καὶ τῶν δυὸ μερῶν, στὴν ἀλήθεια, στὸ ἀξιόπιστο, στὴν τιμιότητα, μέσα στὰ ὁποῖα δὲν ἔχει θέση ποτὲ ἡ ἀπογοήτευσις. Σήμερα αὐτὰ εἶναι πεποιθήσεις σὲ χώρες μὲ ἀναπτυγμένον ἐμπόριο καὶ μὲ μεγάλη βιομηχανικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Ἐχουν φτάσει στὸ σημεῖο νὰ θεωροῦνται οἱ ἠθικὲς ἀρχές στὸ ἐμπορικο - οἰκονομικὸ πεδίο ὡς κάτι τὸ αὐτονόητο. Ἄς τὸ τονίσουμε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά: εἶναι αὐτόχρημα ἀνόητο αὐτὸ

πού πιστεύεται στον τόπο μας, ότι η οικονομία και το εμπόριο βρίσκονται έξω από το ηθικό πεδίο, χωρίς καμιά σχέση μ' αυτό. "Όταν ξεφύγουν από την ηθική γραμμή, τότε το μεγαλύτερο κακό το υφίστανται αυτά τα ίδια, το εμπόριο και η οικονομία. "Όπου παύει να υφίσταται η εύσυνειδησία, η αλήθεια, η εμπιστοσύνη, το κράτημα του λόγου και το αξιόχρεο, η αγάπη και η τιμιότητα προς τον κοινωνικό ρόλο, που έχουν αναλάβει οι άνθρωποι των οικονομικών και εμπορικών επιχειρήσεων και κυριαρχεί μόνο η πληρωμή, η υλική άμοιβή, σε μορφή μάλιστα μανίας, εκεί θάβεται η θέληση για ενέργεια, δράση και πρόοδο με το πλατύτερο κοινωνικό νόημα και την πραγματική και ουσιαστική σημασία της.

"Όπου οι ηθικές ιδιότητες συμπιέζονται από μια επιθυμία για απολαυστική ζωή, για αποφυγή από τα βάρη και τις ευθύνες, θεσμούς και δεσμούς, καθήκοντα και υποχρεώσεις, εκεί το έδαφος δεν είναι πια στερεό για την οικονομία· όπου αυτή βρίσκεται σε διάσταση με τις ηθικές αρχές, εκεί δεν μπορεί κανένας να πη, ότι βρίσκονται οι πρότερες προϋποθέσεις, για να ακμάζει η παραγωγή, το εμπόριο και οι οικονομικές επιχειρήσεις.

* * *

Η οικονομική ζωή δε διαδραματίζεται μέσα σε ένα ηθικό κενό, παρά πορεύεται ή πρέπει να κινηται επάνω σε ηθικές γραμμές και μάλιστα με πολλή προσοχή, ώστε να μη χάνη αυτές τις βάσεις της, γιατί πάντα την παραμονεύει ο κίνδυνος που μπορεί να ξεπεταχθῆ από την ίδια τη φύση της. "Όλοι όσοι λαβαίνουν μέρος στην οικονομική ζωή, λέει ένας σπουδαῖος σύγχρονος οικονομολόγος και κοινωνιολόγος, ο *W. Rörke*, άτομα και ομάδες, πρέπει να τείνουν σε μια ηθική προσπάθεια αυτοπειθαρχίας, με ιδιαίτερο γνώρισμα τη δικαιοσύνη, την κοινωνική ευθύνη, την καλοσύνη, τη συμπάθεια κ.λ.π.

Από την έρευνα των οικονομικών φαινομένων έχει προκύψει, συνεχίζει ο ίδιος συγγραφέας, πώς και ο θεωρούμενος ως πεζός κόσμος της οικονομικο-εμπορικής ζωής αντλεί από ηθικές αρχές, οι οποίες είναι πιο σπουδαῖες από τους προστατευτικούς νόμους της οικονομίας και τις αρχές της εθνικής οικονομίας. Η προϋπόθεση ανάπτυξεως κάθε εθνικής και διεθνούς οικονομίας βρίσκεται στην έξωοικονομική ολοκλήρωση των ηθικών, πνευματικών και κοινωνικών δυνάμεων.

Η αγορά, το εμπόριο και η κίνηση προσφορᾶς και ζήτησεως δε δημιουργοῦν τις ηθικές ἐφεδρείες, τις προϋποθέτουν, τις ἀπαι-

τοῦν καὶ τὶς καταναλίσκουν, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὶς προσλάβουν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀγορᾶς. Αὐτοκυριαρχία, αὐτοπειθαρχία, αἰσθημα δικαιοσύνης, τιμιότητα, εὐπροσηγορία, εὐγένεια, ἀταραξία, κοινωνικότητα καὶ ἀναπτυγμένη κοινωνικὴ συνείδηση καὶ εὐθύνη, σεβασμὸς καὶ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ σταθεροὶ ἠθικοὶ κανόνες εἶναι ἀρετές, στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ εἶναι διαπαιδαγωγημένοι καὶ νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι πού θὰ ἀναλάβουν στὴ ζωὴ τους νὰ ἀσχοληθοῦν καὶ νὰ ὑπηρετήσουν αὐτὴ τὴν κοινωνικὴ λειτουργία, δηλ. τὴν οἰκονομία καὶ τὸ ἐμπόριο. Αὐτὲς καὶ ἄλλες ἀκόμη ἠθικῆς φύσης ἀρχές εἶναι τὰ ἀπαραίτητα στηρίγματα, τὰ ὁποῖα θὰ κρατήσουν ἀπὸ τὴν πτώση τόσο τοὺς ἀνθρώπους τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀγορᾶς, ὅσο καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἀγορὰ καὶ τὴν οἰκονομία. Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ἀπαραίτητων ἠθικῶν ιδιοτήτων πρέπει νὰ φροντίζη ἡ οἰκογένεια, ἡ παιδεία, ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ὅλο ἠθικὸ πνεῦμα, πνεῦμα πού κυριαρχεῖ ἢ πρέπει νὰ κυριαρχῇ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ἢ σὲ ὁποιαδήποτε μορφή κοινωνότητος καὶ ομάδας. Οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ἀναπτύσσωνται κάτω ἀπὸ ἀτμόσφαιρα καὶ συνθήκες τέτοιες, πού νὰ εὐνοοῦν κατὰ ἀβίαστο τρόπο τέτοιου εἴδους ἠθικὰς ἀρχές, ὅπως π.χ. τὴν καλὴ καὶ ἀβίαστη συνεργασία, τὸ σεβασμὸ τῆς παραδόσεως, τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων μὲ τὸ νόημα τῆς ἀβίαστης ἀνθρωπιᾶς κ.λ.π.

Ἡ ἀγορὰ καὶ τὸ ἐμπόριο, τονίζει ὁ Rörke, βρίσκονται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ μποροῦν νὰ δημιουργήσουν κατ' αὐτόνομο τρόπο τὶς ἀνάγκαϊες γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους ἠθικὰς προϋποθέσεις, σημείο, στὸ ὁποῖο πλανῶνται οἱ ὁπαδοὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς οἰκονομίας. Ἀντίθετα αὐτὲς οἱ ἠθικὰς ιδιότητες, πού θὰ βοηθήσουν στὴν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν τῆς οἰκονομίας, πρέπει νὰ ἀναπτυχθοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸ πεδίο, ὅπως ἀναφέραμε, γιὰτὶ ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ οἰκονομία ἀπαιτοῦν καὶ καταναλίσκουν.⁷

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

σ. 1 - 5

1. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Θέματα Κοινωνιολογίας στο πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων, Θεσσαλονίκη 1964, καὶ J. Quijón - A. Repke, 'Ἡ ζωὴ εἰς τὸν κοινωνικὸν κόσμον, ἀν. χρ. ἐκδ., ἔκδοσις Μ. Π. Πεγλιβανίδη καὶ Σία, Ἀθήναι.

2. H. Laufenburger, Droit Social No XXI Ἀπρίλιος 1944 σ. 1, σημειωμένο ἀπὸ τὸ λεξικὸ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, 1959, Τ. 5 σ. 2347.

3. Ὁ σπουδαῖος Γερμανὸς Κοινωνιολόγος Max Weber (1864-1920) ἔκανε μελέτες ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, δηλ. στὸ θέμα τοῦ Καλβινισμοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς προόδου. Μᾶς ἀπόδειξε ὀρθολογικὰς τάσεις ποὺ βρίσκονται μέσα σὲ μιὰ πίστη πῶς καὶ πόσο μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν κοινωνικὰς καταστάσεις καὶ ὅτι θρησκευτικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὁμάδες μποροῦν νὰ προωθήσουν τὴν ἐμφάνισι νέων τάξεων σὲ μιὰ μεταβαλλόμενη κοινωνικὴ δομὴ, νὰ δημιουργήσουν ἕνα νέο οἰκονομικὸ παραγωγικὸ πνεῦμα. Ὁ Max Weber παράλαβε τὸ πρόβλημα ποὺ ἔθεσε ὁ μαρξισμὸς, ὅτι δηλ. ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς κοινωνίας εἶναι ἀντανάκλασι καὶ ἐξάρτημα τῆς οἰκονομικῆς τῆς συγκροτήσεως καὶ τὸ ἀνάτρεψε ὡς ἐξῆς: Ἐξασκοῦν οἱ ἄλλοι παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ ἐπίδρασι στὴ σύνθεσι καὶ στὴν οἰκονομικὴ συγκρότησι τῆς κοινωνίας; Ἐκανε ἔρευνες σὲ ὅλα τὰ πεδία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπόδειξε κατὰ ὄντως κλασικὸν τρόπο στὸ βιβλίον του: *Περί ἠθικῆς τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς κεφαλαιοκρατίας*, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ ἀσκοῦν ἐπίδρασι στὴ συγκρότησι τῆς κοινωνίας, ὅπως καὶ ἡ θρησκεία, ἡ πιδ ἄυλι ἐκδήλωσι τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, ἐπηρεάζει θετικὰ καὶ οὐσιωδέστατα τὴ διαμόρφωσι τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν μιᾶς κοινωνίας. (Ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐπάγγελμα, μετάφρασι 'Ιω. Συκουτρῆ, μὲ μιὰ ἐξοχη εἰσαγωγή. Βλέπε 'Ιω. Συκουτρῆ, Μελέται καὶ ἔρθρα, 1958, σ. 284 κ.ἐ.) πρβλ. Max Weber, Ἡ πολιτικὴ ὡς ἐπάγγελμα, εἰσαγωγή καὶ μετάφρ. Μ. Γ. Κυπραίου, 1954. II. Κανελλοπούλου, Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας, 1932, σ. 145 κ.ἐ. Τοῦ ἰδίου Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια.— Μ. Γ. Κυπραίου, Ὁ Max Weber καὶ οἱ σύγχρονες κοινωνικὰς Ἐπιστῆμες, Ἐποχές, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος 1965, σὲ μιὰ ἐκτενῆ συνέχεια ἀναλύει τίς κοινωνικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Max Weber, ποὺ εἶναι καὶ πολὺ σύγχρονες κοινωνιολογικὰς ἀντιλήψεις, σημερινὰς. Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* 2. Auf. 1922, σ. 11 κ.ἐξ.— 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Εἰσαγωγή στὴν Κοινωνιολογία, (παραδόσεις) 1960 σ. 82 κ.ἐ.— Τοῦ ἰδίου Θέματα Κοινωνιολογίας στὸ πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων, (παραδόσεις) 1964.

I σ. 3 - 5

4. Fr. W. Förster, *Lebensführung*, 1924 σ. 124 κ.ἐ. καὶ σ. 134 κ.ἐ.— W. Weddigen, *Wirtschaftsethik* 1951. Th. Scharmann, *Arbeit und Beruf* 1956 σ. 9 κ.ἐ. A. Brandt, *Psychologie für Soziale Berufe* 1963. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Θέματα Κοινωνιολογίας κ.λ.π. ἐνθ. ἀνωτέρω. G. Kerschensteiner, *Charakterbegriff und Charaktererziehung*, 1927 σ. 1 κ.ἐ.

II σ. 5 - 11

5. Fr. W. Förster, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 113 - 117, W. Weddigen, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 201 κ.ἐ. Hans Zbinden, *Humanismus der Wirtschaft*, 1963, σ. 9 - 19 — A. Gerhand, *Das Geld*,

1957 σ. 8. κ.έ. *D. S. Miller und W. H. Form*, Unternehmung, Betrieb und Umwelt, 1957 σ. 191 κ.έ. 'Ο τίτλος του πρωτοτύπου *Industrial Sociology, an Introduction to Sociology of Work Relation*, New York, 1951 σ. 191 κ.έ. *A. Lauterbach*, Psychologie des Wirtschaftslebens, 1962 σ. 118. *Geld und Psyche. W. Röpke*, Die Lehre der Wirtschaft, 9, έκδοση 1961. *II. Κανελλοπούλου*, 'Ο Χριστιανισμός και η εποχή μας, 1953. *F. Baumgarten*, Die Psychologie im Kaufmännischen Berufe άν. χρ. σ. 76. *Ιω. Ν. Ξηροτύρη*, Θέματα Κοινωνιολογίας, έθν. άνωτ. σ. 12 κ.έ. Τοϋ ίδιου 'Επίκαιρα Κοινωνικά Προβλήματα, 1965 σ. 57.

III σ. 11 - 15.

6. *F. Baumgarten* έθν. άνωτ. σ. 144 - 155, *K. Behrens*, Wandel im Handel, 1962. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Θέματα Κοινωνιολογίας, έθν. άνωτ. σ. 26 κ.έ. *F. W. Förster*, έθν. άνωτ. σ. 134, κ.έ. *Γ. Χαριτάκη*, 'Ιστορία του κεφαλαιοκρατισμού, περιλήψεις έργου Sombart, Παπαζήση, 'Αθήναι σ. 20. κ.έ. — Είναι γνωστή ή συμβολή των *Κουάκερς* και των *Μεθοδιστών* στην ανάπτυξη του έμπορίου και της οικονομίας έπάνω σε ήθικες βάσεις. 'Η επίδρασή τους εκτείνεται μεταξύ 'Αμερικής και 'Αγγλίας με έπιρροές και πιά πέρα από τις δυο αυτές χώρες. Οι *Κουάκερς* άνήκουν σε μιá Χριστιανική αίρεση, είναι έργατικοί, σωπηλοί, πιστοί στο λόγο τους, συστηματικοί στα λογιστικά οικονομικά βιβλία τους και πεπεισμένοι για την ωφέλεια που θά είχαν, άν κρατούσαν σταθερές τιμές. Μερικοί από τους *Κουάκερς*, ήταν ώς έργοστασιάρχες γνωστοί για την πατριαρχική φροντίδα τους προς τó προσωπικό του έργοστασίου τους. 'Ηταν αυτοί που μπορεί κανένας να πñ, πώς υπήρξαν εισηγητές του σημερινού θεσμού των ανθρώπινων σχέσεων στα βιομηχανικά έργοστάσια. 'Εξαιτίας του θρησκευτικού ειρηνισμού και της άποστροφής τους προς τον άνταγωνισμό πολλές φορές άπόκρουαν έμπορικές πράξεις, που άντικείμενό τους ήταν ή προμήθεια πολεμικού ύλικού. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Είσαγωγή στην Κοινωνιολογία έθν. άνωτ. σ. 84 κ.έ.

IV σ. 15 - 36

7. 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Θέματα Κοινωνιολογίας κ.λ.π. έθν. άνωτ. σ. 15 - 95. *F. W. Förster*, έθν. άνωτ. σ. 134 - 155. — *W. Röpke*, έθν. άνωτ. σ. 41 κ.έ. Βασικές καταστάσεις της οικονομίας, 1. ήθικες βάσεις κ.λ.π. 'Επίσης του ίδιου *Jenseits von Angebot und Nachfrage*, 3. έκδ. Rentsch-Verlag, Zürich, *E. II. Παπανούτσου*, 'Η ήθικη συνείδηση, έκδόσεις Γαλαξία, 1962. Τó βιβλίο του Παπανούτσου τó συνιστώ ιδιαίτερα στους φοιτητές όλων των Σχολών να τó διαβάσουν με προσοχή, για να μπορέσουν να βοηθηθούν πολύ στην προσωπική τοποθέτησή τους μέσα στα προβλήματα της ήθικης κοινωνικής ζωής. 'Επίσης τó συνιστώ και στους ώριμους, για να γνωρίσουν, όπως τονίζει και ó ίδιος ó συγγραφέας: *την προσωπική τοποθέτησή τους, που έχει σχηματισθñ από μακρά και επίμονη όχι μόνο μελέτη, αλλά και βίωση των προβλημάτων της ήθικης ζωής των ανθρώπων*. Τοϋ ίδιου, 'Επίκαιρα και 'Ανεπίκαιρα 1962. — 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, 'Επίκαιρα Κοινωνικά Προβλήματα, 1965. "Όπου γίνεται λόγος για την άλλαγή νοοτροπίας μας σε ό,τι άφορᾷ στην εκβιομηχάνιση και στην οικονομική ανάπτυξή μας σ. 193 κ.έ. — *F. Baumgarten*, έθν. άνωτ. σ. 45 κ.έ. *Packard, Vance*. Die Geheimen Verführer, 1964 σ. 151 και σ. 303. *J. H. Baumgardt*, Die Kaufmännische Grundbildung, 1959. σ. 44. κ.έ. *Otto Fr. Bollnow*, Wesen und Wandel der Tugenden 1958, σ. 135 κ.έ. 154 κ.έ. 175 κ.έ. 'Αλήθεια, αξιοπιστία και έμπιστοσύνη, *R. Guardini*, Briefe über Selbstbildung, σ. 14 κ.έ., 'Αλήθεια. *D. von Hildebrand*, Sittliche Grundhaltungen 1944, 'Αξιοπιστία σ. 25 κ.έ. Συνείδηση εϋθύνης σ. 43, κ.έ. και 'Αλήθεια σ. 59 κ.έ. *Wil. Mc. Dougall* Charakter und Lebensführung από την έκτη 'Αγγλική έκδοση, 1945 σ. 189 κ.έ. — 'Ιω. Ν. Ξηροτύρη, Τó ψέμα στα παιδιά και στους έφήβους, 1947, σ. 7 κ.έ.